

En kidnappingaffære i 16. århundrede

Af Poul Colding

Røverriddere, bortførelser, løsepenge og retssager er temaet for lektor, dr. phil. Poul Coldings afhandling, der belyser »retssikkerheden« i 16. årh. I 1545 bortførte en tysk ridder, v. Waldenfels, biskoppen af Lübeck og krævede en løsesum på 20.000 guldgylden – af Christian III. Hverken Christian III eller biskoppens brødre var til sinds at betale, men søgte i stedet gennem de tyske retsinstanter at få bispen frigivet og Waldenfels lyst fredløs. Waldenfels havde imidlertid mægtige venner og kunne te sig som han ville. Et forsøg på fra dansk side at fremkalde en byttehandel ved at tage nogle af Waldenfels' hjælpere til fange førte heller ikke til noget. Kidnapingen blev dog ikke nogen succes for Waldenfels, da Lübeckbiskoppen døde under fangenskab.

Under mine studier af Anders v. Barbus indsats i dansk udenrigspolitik stødte jeg på en retssag, som i sit forløb forekommer mig at kaste et så interessant lys over retstilstandene i Tyskland ved midten af det 16. århundrede, at jeg ikke kunne lade den ligge.

I året 1545 blev biskoppen af Lübeck *Balthasar Rantzau*, broder til statholderen i hertugdømmerne Breide Rantzau og amtmanden på Gottorp Henrik Rantzau (ikke at forveksle med Johan Rantzaus søn, den lærde Henrik Rantzau), overfaldet på stiftsgodset Kaltenhof nord for Lübeck og bortført af lejetropføreren *Martin von Waldenfels*¹.

Baggrunden for denne voldshandling var, at Waldenfels havde været hverver for Christian III under grevefejden, og kongen havde lovet at betale ham til den ringeste pfennig². 24. maj 1539 hører vi, at kongen ikke har brug for nogle ryttere, Waldenfels har hvervet, men kongen vil lønne ham for hans flid³. Vi ved ikke, hvor vidt dette er sket. I følge Waldenfels er det det ikke. I 1543 har han tabt tålmodigheden. I et brev til Johan Rantzau⁴ begrundet han sine fordringer fra 1539. En del hvervninger var der ikke blevet anvendelse for, men Waldenfels havde lige fuldt måttet betale eller huse ryttere. Kongen havde to gange givet Johan Rantzau ordre til at godtgøre ham hans udgifter, og nu måtte det

1. Sagens akter findes i en tyk pakke: T.K. U. A. Lübeck Stift A II, nr. 2. Akter og dokumenter vedrørende tilfangetagelsen af biskoppen af Lübeck Balthasar Rantzau.

2. Kopi af brev til Martin v. Waldenfels dat. Kolding 5. aug. 1534.

3. Kopi af brev fra Johan Rantzau til Waldenfels.

4. Dateret Kiel 17. nov. 1543.

ske, thi han var hårdt trængt af sine kreditorer. Hans tilgodehavende var 1400 gylden, formentlig guldgylden, den mønt, hvori Waldenfels siden kræver erstatning. Kort efter mindede Johan Rantzau kongen om ⁵, at han i Nykøbing havde talt om, at han – Johan Rantzau – skulle »tilfredsstille« Waldenfels. Nu ville Johan Rantzau gerne vide, hvad han skal gøre eller undlade – en ganske mystisk udtalelse. Rantzau vil gerne have skriftlig besked, så han kunne besvare Waldenfels' fornyede henvendelse. 6. januar 1544 – datoen for pengemarkedet Kieler omslag – kom der et nødskrig fra Kiel ⁶. Skønt kongen to gange havde befalet Johan Rantzau at betale gælden – over 1400 gylden – havde Rantzau forlangt skriftlig redegørelse for hans fordringer. Derefter havde Waldenfels ventet uden vrøvl at få sit tilgodehavende, men det var ikke sket, og han kunne nu ikke slippe fra Kiel på grund af sin gæld. Beløbet kunne bekræftes af en vis Boltewein m. fl. Fire uger senere er stadig intet sket ⁷. Kongen havde nylig tilbudt voldgift af to eller tre råder »derglichen ich (Waldenfels) frunde zum handel haben«, altså et godt tilbud; deres afgørelse ville kongen rette sig efter. Johan Rantzau havde stadig intet foretaget sig.

Så er der ingen akter sagen vedrørende, før Waldenfels sendte kongen sit fejdebrev 10. august 1545 ⁸. Hvad der kom ud af voldgiften, hører vi intet om; den fandt næppe sted. Til sidst havde kongen gennem statholder *Breide Rantzau* erklæret, at han ikke skyldte Waldenfels noget. Så havde Waldenfels henvendt sig til dronningen – uden resultat. Han var redet til Kiel for at betale sin gæld og måtte »ligge« der, da hans midler ikke strakte til. Endelig havde han skrevet til landmarskallen *Iver Reventlow* og lederen af Tyske Kancelli *Anders von Barby* og påberåbt sig breve og segl fra en afsked i Rendsborg; men kongen havde sagt sit sidste ord. Waldenfels truer i fejdebrevet med »raub, brand und mort« (!) og undertegner sig »E. K. M. abgesagter feind«, altså en formelig krigserklæring til den danske konge. I en efterskrift meddeler han kongen og Rantzauerne, at han har bortført biskoppen – en handling, som han åbenbart betragter som ganske legitim efter udsendelsen af fejdebrevet. Han skriver til sidst: »Das dieser mein feyds brieff zu rechter zeit is ankhomen, bekennt der konig vnnd die Rantzau, das jre bruder von mir als des konigs abgesagter feind hinweg gefurt«. At det var en Rantzau, det gik ud over, var nok ikke rent tilfældigt. Til Waldenfels' syns-

5. Johan Rantzau til kongen 8. dec. 1543. Kopi.

6. Martin v. Waldenfels til kongen. Original.

7. Waldenfels til kongen 4. feb. 1544. Original.

8. Det foreligger i 3 eksemplarer, hvoraf 1 med segl.

måde er der nu det at sige, at fejder var ulovlige på tysk grund, idet fejderetten definitivt blev afskaffet i Tyskland ved den såkaldte »evige landefred 1495«⁹⁾

Men hvem var nu denne *Martin von Waldenfels*? Af *Allgemeine deutsche Biographie*¹⁰ fremgår det, at han tilhørte en urgammel frankisk adelsfamilie, som med kurfyrst Frederik I (af Hohenzollern) kom til Brandenburg og ved en Martin von Waldenfels kom til stor anseelse, da denne ægtede Frederik I's datter Magaretha. Flere af familien var betydelige mænd, særlig krigeren og diplomaten Georg v. Waldenfels. Senere gik det tilbage for slægten, mærkbart i den generation, vor Waldenfels tilhører.

Om ham er der også i *Allgemeine deutsche Biographie* nogle oplysninger, som vil blive benyttet i det følgende; men hovedkilden til hans historie er et stort værk skrevet af en Waldenfels, der tilhører vort århundrede: *Freiherr Otto v. Waldenfels: Die Freiherren von Waldenfels*, 4 Teile, udgivet på eget forlag i München Pasingen. Forfatteren er fhv. archivdirektor. Han bygger på kildemateriale fra forskellige tyske arkiver, mest registre uden indbyrdes forbindelse, ordnet år for år, men i sjældnere tilfælde også på historisk litteratur. Forfatteren kalder det »Stammfolgen mit urkundlichen Belegen«. Vor Martin v. Waldenfels behandles i II. Teil, München Pasingen, 1956. Han blev født ca. 1480 som søn af Georg v. Waldenfels til Plaue, en borg ved Havelfloden, og hustru Magaretha (slægtsnavn ukendt). At han var gift, fremgår af det følgende, men vi kender ikke hustruens navn. Vi ved heller ikke, om han havde børn. Martin v. Waldenfels viste sig tidligt som en stridbar og hidsig herre. Sammen med moderen og nogle fætre, der i forening med ham ejede Plaue med tilhørende lille bysamfund, kom han i 1512 i strid med Mariaklostret ved Brandenburg, som de forholdt et tilgodehavende. Trods gentagne stævninger var de ikke mødt og var blevet ekskommunicerede! To år senere har Martin von Waldenfels smædet kurfyrsten med grove ord, men bliver taget til nåde på en af markgrevernes forbøn, dog ikke uden straf: han skal tjene kurfyrsten en måned med 100 rustede ryttere, hvad han ikke havde råd til, han måtte søge om et års udsættelse. Han indvikler sig desuden i stridigheder om told og fiskeri på Havelfloden – det første uden held. I 1528 har han plyndret et lille landsbysamfund¹¹.

Men så gik det galt. Waldenfelserne havde indviklet sig i kurfyrst Joachim I's kamp med landadelen og måtte bøde derfor. 1531 afkøbte

9. Poul Johs. Jørgensen i *Salmonsens*, 2 udg. VII, 846.

10. 40. bd., s. 689 f.

11. *Otto v. Waldenfels*, II, s. 155 ff.

Joachim dem deres hovedbesiddelse Plaue. Ved samme tid jagede han vor Martin von Waldenfels, der havde deltaget i nedbrændingen af byen Fürstenwalde øst for Berlin, ud af landet ¹².

I et brev fra Christian III til Ferdinand I af Østrig ¹³ hører vi, at Martin von Waldenfels nu var hertugerne af Mecklenburgs råd og amtmand på Gorlosen, en befæstet borg i det sydlige Mecklenburg ved floden Elde. At han var meget slet økonomisk stillet fremgår af forskellige notitser hos Otto v. Waldenfels og af fejdebrevet af 10. august 1545, hvor han taler om sin forestående alderdom og om, at han har pantsat sit hus (dvs. borg), der var testamenteret hans kone, til de to mecklenburgske hertuger. Bortførelsen skulle da også hjælpe ham ud af hans store gæld. Det ses med al ønskelig tydelighed af et egenhændigt brev til adelsmændene *Detlef v. Bülow*, *Christoffer* og *Friedrich von der Schulenburg* ¹⁴. De to første var i den følgende tid mellemmand mellem Rantzauerne og Waldenfels. Han skriver på sit ret ejendommelige tysk (sch skrives f. eks. s), at »biskoppen, som den almægtige Gud af lutter nåde har forundt mig til afhjælpning af min retfærdige sag« har bedt ham henvende sig til dem, for at de kunne virke til hans befrielse. Han sender de tre herrer fejdebrevet, for at de kan sætte sig ind i sagen. Waldenfels nøjes nu ikke med de godt 1.400 gylden, men kræver 20.000 guldgylden plus godtgørelse for de udgifter, som efterhånden løber på for biskoppens ophold, alt at betale på et »belejligt sted«! Han står med andre ord ikke tilbage for nutidens kidnappere.

Men hvor meget betød nu disse summer målt ud fra datidens prisniveau? Jeg har rådspurgt prishistorikeren *Erik Helmer Pedersen*. Han har oplyst følgende: En dygtig håndværker kunne dengang tjene $\frac{1}{2}$ daler i sølv (= senere speciedaler), hvilket giver 3 speciedaler om ugen og 150 speciedaler om året, omsat til gylden: 100 gylden, idet den almindeligt anvendte rhinske gylden var lig 1 daler i sølv. En speciedaler var lig 4 kr. i vore penge. En tilsvarende håndværker tjener idag cirka 60.000 kr. = 15.000 speciedaler = 10.000 gylden (guldgylden) ¹⁵. Her er altså tale om en 100-dobling af priserne eller rettere lønningsniveauet. Nu må det imidlertid bemærkes, siger Helmer Pedersen, at en direkte sammenligning mellem nutidige og datidige priser og lønninger egentlig kræver en tilbundsgående undersøgelse af de cirkulerende mønters aktuelle om-

12. Allgemeine deutsche Biographie, anf. sted.

13. Dat. Haderslev 14. dec. 1545, mærkeligt nok original. Ikke afsendt?

14. Dat. 20. sept. 1545. Stedangivelse mangler forståeligt nok i alle Waldenfels' breve efter bortførelsen.

15. I det følgende vil gylden betegne guldgylden.

regningsforhold og af relationerne mellem priser og leveomkostninger; på det foreliggende grundlag kan man derfor kun rent antydningvis anføre, at de 1.400 gylden skulle svare til en nutidig købekraft på cirka 840.000 kr. (1 gylden = $6 \times 100 = 600$ kr.), og tilsvarende bliver Waldenfels' krav om 20.000 gylden = 12.000.000 kr.

Nu må man imidlertid regne med, at et sådant beløb betød mere i datiden end nu. Helmer Pedersen har da også kunnet henvise til, at Christian III's statsudgifter i 1547 – ifølge *L. V. Birck: Rigets offentlige Formål og Indtægter i Middelalderen og under Adelsvælden* s. 161 – androg ca. 80.000 daler = ca. 53.000 gylden. Dette beløb sætter nok Waldenfels' krav i 1545 i det rette relief. Trods beløbets uhyrlighed har Waldenfels nok tænkt sig, at kongen eller og den rige Rantzau-slægt kunne betale løsesummen. Den i det følgende refererede korrespondance kunne tyde derpå.

Efter denne gennemgang af sagen melder skyldspørgsmålet sig. Her må det straks bemærkes, at vi næsten kun kender den gennem Waldenfels' fremstilling. Man har på forhånd svært ved at tro, at den ellers så noble Christian III har snydt ham. Imod det taler, at Waldenfels havde tiet stille med sagen i ni år. Det lyder besynderligt i betragtning af hans slette økonomi.

Hans fortid – nedbrændingen af byen Fürstenwalde m. m. – øger ikke tilliden til ham, forhøjelsen af Christian III's formentlige gæld fra 1.400 gylden til 20.000 i løsesum for den fangne biskop heller ikke. Man får det indtryk, at man har med en røverridder at gøre. Alligevel melder der sig en lille tvivl: Kongen havde talt om, at Johan Rantzau skulle »tilfredsstille« Waldenfels, og Johan Rantzau ville vide, hvad han »skal gøre eller undlade«! Det taler vel også i Waldenfels' favør, at kongen havde tilbudt voldgift. Rantzau havde forlangt skriftlig redegørelse for Waldenfels' fordringer, og da Waldenfels derefter ventede at få sit tilgodehavende udbetalt, må man vel tro, at han har fået den. De senere planer om voldgift eller forligsforhandlinger, som både kongen og Waldenfels gik med til, kan vel opfattes sådan, at kongen godt ville ofre nogle penge på at få biskoppen fri og mente, at Waldenfels ikke kunne stå for udbetaling af kontanter.

I september skriver Christian III til en mængde tyske fyrster og beder dem sende stikbreve ud til Waldenfels' pågribelse, og der bliver fra alle sider svaret imødekommende, selv af en af hans landsherrer, hertug Henrik af Mecklenburg¹⁶. Snart efter følger et kejserligt mandat, hvor-

16. Brev af 11. sept. 1545.

ved Waldenfels erklæres fredløs¹⁷. Umiddelbart efter modtog Christian III ejendommeligt nok et brev fra kejser *Carl V*, bilagt et mandat mod den urolige hertug *Albrecht af Mecklenburg*, fordi man mente, at han og hans officerer (beuelchsleut) stod bag troppesamlinger i Nordtyskland og »die gefengklich enthaltung des bischoffs von Lübeck«¹⁸.

I det før omtalte brev fra Christian III til kejserens broder Ferdinand I skriver kongen i tilslutning til omtalen af Waldenfels, at sådanne forbrydelser var almindelige i fyrstendømmerne Mecklenburg! Kongen havde hørt og anså det for troligt, at Waldenfels havde ført fangen til Lausitz, og han havde da også skrevet til Ferdinands landfoged i Lausitz, men brevet havde ikke truffet ham. Da kongen gerne så fangen befriet og Waldenfels straffet, bad han Ferdinand sende stikbrev til landfogeden i Lausitz og andre myndigheder. Christian III havde hørt om mistænkelige »huse«, hvor biskoppen kunne tænkes at sidde fangen¹⁹. Men dette brev er måske ikke afsendt.

Imidlertid begyndte korrespondancen om den fangne biskop, på den ene side *Rantzauerne*, særlig *Breide*, med kongen i baggrunden, på den anden *Waldenfels* og *Balthasar Rantzau* selv, hvis breve Waldenfels udnyttede som pression. Forbindelsen formidledes som nævnt af *Detlef v. Bülow* og *Christoffer v. d. Schulenburg*.

Korrespondancen begyndte med et brev fra Balthasar Rantzau²⁰ til en broder, vel sagtens Breide, som førte hans sag. Han takker ham for hans indsats og kongen for et tilbud, hvis indhold ikke omtales, men afvises af Waldenfels, der stædigt kræver de 20.000 gylden, en sum, som biskoppen skønnede, det ville være umuligt at udrede; han giver broderen fuldmagt til at handle på hans vegne. Indlagt i dette brev ligger et udateret brev fra Waldenfels til biskoppen. Vi hører igen, at kongens afslag på hans fordringer havde ført Waldenfels »in ewighen vorderb«. Han forstår ikke, at brødrene ikke frikøber biskoppen. Jo længere det varer, des dyrere bliver det. I et brev fra mellemmændene til Waldenfels – uden navn på afsendere og adressat, men indholdet viser klart, hvem de er – indlagt i et brev fra Breide Rantzau til mellemmændene²¹, får vi at vide, hvori kongens og Rantzau-brødrenes tilbud består: Kongen huskede ikke, at han havde givet Waldenfels anledning til undsigelse eller

17. Dat. Brüssel 6. oktober 1545.

18. Carl V til Christian III, dat. Brüssel 9. okt. 1545, original.

19. Christian III til Ferdinand I, dat. Haderslev 14. dec. 1545, original. Ikke afsendt?

20. Dat. u. st. 28. nov. 1545.

21. Dat. 24. dec. 1545.

en sådan forbryderisk handling. Waldenfels havde ingen retskrav eller gælds krav på kongen. Hvis Waldenfels ville løslade biskoppen mod kaution, kunne han tænke sig at lade hans påståede krav afgøre retsligt eller ved mægling af nogle fyrster – kurfyrsterne af Sachsen og Brandenburg og en række andre fyrster nævnes. Videre kunne kongen og bispens brødre ikke strække sig. Mellemændene rådede indstændigt Waldenfels til at modtage tilbudet – han ville være ilde stedt, hvis biskoppen skulle dø. Hvis Waldenfels skulle ønske yderligere at drøfte sagen med dem, kunne de aftale at mødes på et »belejligt sted«. Men Waldenfels holdt som nævnt ovenfor ubøjeligt fast ved de 20.000 gylden. Ejendommeligt virker det, at bortføreren ikke synes uden medfølelse med sin fange. Efter et nyt afslag på nedsættelse af den store sum skriver han til mellemændene²², at det gør ham ondt »diese abslegeliche antwort her Balzern (Balthasar) zu zuschicken, welliches *dem guden frommen manne* eine trostlose und erschreckliche antwort sein will«. Med det afvisende svar tænkes der sikkert på kongens og Rantzau-brødrenes holdning. I et brev²³ fra begyndelsen af 1546 hører vi, at Waldenfels følte sig forfulgt »midt fylen praticken und nachtrachtunge«; det kunne ikke gå længere med denne brevveksling i begge retninger. Han ville derfor begive sig til steder, hvor han var uden for fare. Han havde allerede flyttet biskoppen og frygtede, at han ikke fik et tilfredsstillende underhold. Men han havde en god samvittighed over for Gud, skylden var familiens, der tøvede med at betale²⁴.

Waldenfels blev meget rigtigt forfulgt fra dansk side. Af et brev fra Christian III til domkapitlet i Magdeburg nytårsdag 1546²⁵ fremgår det, at ærkebispens dér i begyndelsen havde nægtet at udsende stikbreve mod Waldenfels. Kongen havde opsporet, at den fangne biskop var blevet ført til ærkestiftet, hvor en af overfaldsmændene *Jacob v. d. Schulenburg* (vel en slægtning af mægleren Christoffer v. d. Schulenburg?) havde givet Waldenfels og biskoppen ophold på sin borg Altenhaus.

Nu havde kongen erfaret, at biskoppen var blevet ført videre til stiftets borg Langenstein og havde opholdt sig der en tid lang. Kongen havde været i forbindelse med en, der havde hørt det af slotsherren selv, der kunne berette, at Waldenfels nyligt var redet derfra. Ærkebispens

22. Originalbrev fra 1546, uden sted og dato.

23. Waldenfels til mellemændene u. d. Han havde modtaget en skrivelse fra dem indeholdende Rantzauernes svar, dat. Kiel 7. jan. 1546.

24. Waldenfels' gudelighed fik 1541 udtryk i, at han bestilte en messe for de afdøde ved St. Bernhards alter. Waldenfels II. 160.

25. Kopi.

indtog nu en mere korrekt holdning, idet han havde givet kongen tilladelse til at angribe den borg, hvor Balthasar Rantzau sad fanget. Kongen beder nu kapitlet at formå ærkebispens til at sørge for, at den fangne biskop bliver skaffet til veje og frigivet. Kort efter følger stikbreve fra Ferdinand I på tysk og ungarsk²⁶. Oplysningerne om, at Balthasar Rantzau var blevet ført til Lausitz (jf. s. 579) kan efter dette synes at være tvivlsomme. Og dog! To måneder efter Christian III's brev til Ferdinand I (jf. s. 579) får kongen svar på en henvendelse (jf. s. 578) til *grev Albrecht Schlick*, greve af Passau, til hvis besiddelser markgrevsområdet Nieder Lausitz hørte²⁷. Greven skriver, at hvis han vidste, at biskoppen blev holdt fanget i landfogdiet i markgrevsområdet Nieder Lausitz, ville han vide, hvordan han havde at forholde sig. Christian III's brevviser lod grev Albrecht læse et brev fra Ferdinand I denne sag vedrørende og fortalte desuden, at Balthasar Rantzau skulle være ført fra Altenhaus til borgen Lobnau i hans amt som fange. Grev Albrecht havde da straks skrevet et alvorligt brev til slotshøvedsmanden på Lobnau, Georg v. d. Schulenburg (mærk navnet!) og sendt sin »hauptmann« og to andre adelsmænd samt Christian III's udsending til Lobnau. Der blev søgt i »alle gefengnis gewelbe vnd andere gemach vnd gewarsam« uden resultat. Men kongens udsending havde ikke deltaget i eftersøgningen, som det var blevet ham tilbudt, men overladt det til en af sine »mitgesellen«. Han troede mere på v. d. Schulenburgs ord – han havde naturligvis bedyret sin uskyld – end på eftersøgningen! Greven havde derefter den dristighed at bede kongen en anden gang at have bedre grundlag for sine henvendelser, han måtte dog betænke, »das solchs einem jedern erlichen von adell gantz beschwerlich«²⁸!

Imidlertid fortsatte korrespondancen mellem Rantzauerne og Waldenfels med Detlef v. Bülow og Christoffer v. d. Schulenburg som mellem-mænd. Brevene går på den samme melodi. Waldenfels holder stædigt fast ved de 20.000 guldgylden, og biskoppen beder brødrene betale. En tid bliver det ham forbudt at skrive, for at det ikke skal blive opdaget, hvor han befinder sig, og han må heller ikke modtage breve. Waldenfels må af og til lade »den gode frommen mand« skifte opholdssted²⁹. 5. marts giver Waldenfels efter for biskoppens »heftige« bøn og sender

26. Dat. 12. jan. 1546. Originaler.

27. Dat. Luben 17. febr. 1546. Original.

28. 10. aug. 1547 meddeler den brandenburgske kansler Johan Weinleb Breide Rantzau, at kejseren havde dømt grev Albrecht fra ære, liv og gods. Original.

29. Breve fra Waldenfels til mellemmandene, dat. 13. jan. og 4. febr. 1546. 4. febr. to breve, det ene egenhændigt.

mellemændene to breve, et til dem selv og et til brødrene. Biskoppen var på dette tidspunkt netop på ny blevet flyttet ³⁰.

Til sidst er Breide Rantzau forståeligt nok ved at tabe tålmodigheden. Han skriver 15. april ³¹ til Detlef v. Bülow, at han er ved at fortvivle over den halsstarrighed, hvormed Waldenfels fastholder sine krav. Nu ved han ikke bedre end »de sake mynem hemmelschen vader beuelen, de sie tho siner wolgefelligen tidt richten werdt«! Han kan ikke fortsat plage kongen og hertugerne, som sagen er så meget imod. Trods alt beder han Bülow fortsætte mæglingen og prøve at omstemme Waldenfels »tho billeken wegen«. Han og brødrene vil fortsat gøre deres yderste.

At kongen også var ved at blive træt af sagen, fremgår af et brev fra amtmanden på Gottorp, Henrik Rantzau, til Breide, dat. Gottorp 22. maj 1546. Han skriver, at han har stævnet *Anders v. Barby* til sig for at sætte ham grundigt ind i sagens forløb med det formål, at han skulle bevæge kongen til at sende en af sine dygtigste forhandlere ned til kurfyrsterne og landgreven (Filip af Hessen). Barby var den rette mand.

Det i tid nærmest følgende aktstykke er et brev fra den fangne biskop Balthasar Rantzau til domkapitlet i Lübeck. Brevet er dateret 23. juli 1546 ³² og indlagt i et brev fra Henrik Rantzau til Anders v. Barby, dateret Gottorp 23. august 1546. Brevet mangler segl – et sådant havde bispen vel næppe i sit fængsel – men sammenfoldningerne tyder på originalitet. Det er skrevet på nedertysk. Indholdet er fuldkommen hjerteskerende. Netop derfor har Waldenfels vel afsendt det i håb om at få stiftet og vel også brødrene til at betale. Biskoppen betoner sin »jammer og elendighed, der har varet længe og daglig bliver større«, og appellerer til stiftet, hele kleresiet og »myner lansten³³« samt sine brødre og venner og endda også til byen Lübeck for om muligt at tilvejebringe den uhyre sum »tho erreddunge mynes lywes und leuendes«. Han regner med, at kapitlet af al magt vil fremme hans sag. Han giver i denne skrivelse kapitlet – ligesom sine brødre – fuldmagt til at handle på hans vegne. Han fremhæver også, at han befinder sig på et ukendt sted.

Man må vel formode, at kapitlet har fået brevet og ladet det gå videre til Henrik Rantzau, der altså lod det gå videre til Anders von Barby.

Fra Barbys hånd har vi lidt senere en udateret koncept til et brev fra kapellerne i Lübeck stift til kejser Carl V; den er vedlagt et brev fra

30. Originalbrev til Detlef v. Bülow og Christoffer v. d. Schulenburg.

31. Kopi, dat. Segeberg.

32. Ved en skrivefejl står der 1526.

33. Dsv. forpagtere.

Breide Rantzau til Christian III³⁴. Barby er unægtelig kommet ret langt bort fra sin kompetence som leder af Tyske Kancelli i København. Om koncepten virkelig udgik som brev ved vi ikke; men det er vel sandsynligt, for det var normalt tilfældet med Barbys koncepter. I koncepten gør de gejstlige – lidt sent – rede for tilfangetagelsen og bortførelsen af biskoppen og beder kejseren undskylde, at de besværer ham, der er optaget af så højvigtige anliggender, med en forholdsvis ringe sag³⁵. Men da de fra pålidelig kilde har hørt, at voldsmanden en rum tid har opholdt sig i kejserens feltlejr i kurfyrst Moritz's tjeneste, beder de kejseren om i det mindste hos Waldenfels at udvirke, at deres ganske uskyldige biskop blev overgivet i kejserens eller en anden upartisk fyrstes hænder. Det skulle ikke mangle på kaution og sikkerhed under retssagen mod Waldenfels. Kejseren kunne utvivlsomt ikke billige hans lovløse færd. Kongen af Danmark og hertugerne af Holsten havde trods alt tilbudt ham upartisk retsafgørelse. Til slut nævnes den uhyrlige sum, Waldenfels forlangte for bispens frigivelse.

Virkelig et hyggeligt perspektiv: en »ächter« uanfægtet i kejserens feltlejr!

Samme dag som brevet til domkapitlet afgik et brev fra biskoppen til hans brødre af beslægtet indhold³⁶, men knap så klagende, selv om han skriver, at hans nød daglig bliver »hårdere og større«. Mellemmændene mellem hans brødre og Waldenfels, Detlef v. Bülow og Christoffer v. d. Schulenburg, ser ikke nogen udvej og opgiver forhandlingerne; men biskoppen har dog selv ikke opgivet alt håb. Han beder mellemmændene henvende sig til hertug Henrik af Mecklenburgs kansler, *Schönecke*, og *Lütcke v. Quitzow*, som han har hørt er meget gode venner med Waldenfels.

Kongen havde imidlertid – på tilskyndelse af Barby? – skrevet til kurfyrst *Joachim II* af Brandenburg. Det fremgår af en kopi af et brev fra kurfyrsten til en af Waldenfels' hjælpere – hans navn nævnes ikke – som får befaling til at sørge for, at bispen udfries af sit fangenskab inden en måneds frist³⁷. Hvis han undskylder sig, stævner kurfyrsten ham til at møde 17. september tidligt om morgenen for den brandenburgske kammerret. Her skulle han påhøre den danske advokats klage

34. Dateret Segeberg 22. aug. 1546.

35. Kejseren måtte dog kende den, idet han foranlediget af overfaldet havde udstedt et mandat mod Waldenfels 6. oktober 1545, jf. s. 578 f.

36. Indlagt i brev fra Henrik Rantzau til Anders v. Barby dat. Gottorp 23. aug. 1546.

37. Dateret Köln an der Spree 10. aug. 1546.

mod ham, men han ville også få lejlighed til at forsvare sig. Der måtte han afvente processen. Hvis han ikke indfandt sig, risikerede han ifølge den kejserlige landefred sine godser. Kurfyrsten havde også taget sig af andre, der var mistænkt for at hjælpe Waldenfels. Mest oplysende er et forhør »in der güthe« over en vis Karsten Klod³⁸ i Köln an der Spree 3. august 1546³⁹. Klod var blevet opsøgt af Waldenfels, der ikke havde truffet ham hjemme; men senere fik *Jacob v. d. Schulenburg*, der ved siden af Waldenfels synes at have været hovedmanden, ham til at deltage i overfaldet på bispen. Man vidste, at amtmanden i Steinburg (i Holsten) *Dietrich Blume*⁴⁰, der også blev efterstræbt af Waldenfels, ikke var hjemme, og en enspænder, der gik under navnet *Kleiner Jürgen*, oplyste, at bispen lige var kommet til Kaltenhof med to heste. Så gik rytterne – ca. 50 i tallet – efter overnatning i nonneklostret Reue i Mecklenburg straks til angreb. De besatte færgen – Kaltenhof ligger ved et vandløb i fortsættelse af en fjord ca. 4 km nord for Lübeck – og fangede biskoppen. Foruden rytterne deltog 20 knægte til fods. Klod nævner en lang række navne på rytterne – ingen var fra Holsten, nogle var fra Mecklenburg, der jo nu var Waldenfels' hjemsted. Vigtigst var vel, næst Jacob v. d. Schulenburg, *Hans Winterfeld*, der havde lagt planen for overfaldet. På spørgsmålet om, hvad rytterne skulle have for deres ulejlighed, svarede Klod, at han selv intet havde modtaget; men af Schulenburg havde han hørt, at rytterne skulle have »den tredie penning« af byttet, Schulenburg selv halvdelen af pengeskatten! Desuden tog han to heste med sig! Selv havde Klod forladt selskabet ved Ratzeburg. Waldenfels, der til at begynde med kørte i en vogn, men senere red ved siden af bispen, og Schulenburg blev hos bispen. Hvor de førte ham hen, vidste Klod ikke, men gættede på Schulenburgs borg *Altenhaus* – det havde han også hørt noget om. Det forøger jo tilliden til kongens oplysninger (jf. s. 580). Der gik rygter om Lausitz (jf. s. 579, 581). Klod havde ikke set Waldenfels siden overfaldet og vidste ikke, hvor han opholdt sig. Men hvis den danske konge ville gå i forbøn for ham og anbefale hans løsladelse, så vil han love at skaffe den fangne biskop til veje eller i det mindste meddele, hvor han befandt sig. Unægtelig et tilbud!

Knap så oplysende er et andet forhør, der blev foretaget ikke blot »in der güthe«, men også »mit der schärfe«. 10. august skrev kurfyrst Joachim til den lille by Bardels' (?) råd og bad det tilstede kongen af Danmarks tjener at foretage forhør over *Karsten Koch* og »den anden«,

38. Kaldes til tider Klaus.

39. En beretning derom blev tilsendt Christian III.

40. Stamtavler over Danmarks adel, II, s. 18.

der viser sig at være en person ved navn *Jürgen Pommerinck*⁴¹. Koch, der blev forhørt »in der güthe«, kan i det væsentlige kun nævne navne på deltagerne, nogenlunde sammenfaldende med Klods liste, fx. Jacob v. d. Schulenburg, Hans Winterfeld og Kleiner Jürgen. Han vidste, at Waldenfels siden påske ikke en eneste gang havde været hjemme på Gorlosen. Jürgen Pommerinck hævdede, selv under tortur, at han intet kendte til affæren⁴².

Rantzauerne var imidlertid blevet utålmodige over kongens tilsyneladende ringe interesse for deres broders sag. Dette får udtryk i et brev fra Breide Rantzau til kongen⁴³: Da *Joachim Rantzau* havde ledsaget dronningen på en rejse til Pommern, havde han på sine brøders og hele ridderskabets vegne henvendt sig til hertug *Henrik af Mecklenburg* i den fangne biskops sag. Hvad hertug Henrik havde svaret Joachim Rantzau, havde *Peder Svave* fået besked om, og denne havde vel ladet sin viden gå videre til kongen. Skulle det ikke være tilfældet, måtte Breide Rantzau bede kongen skaffe sig besked; thi det, hertug Henrik tilbød, var, hvis kongen gav ham fuldmagt, intet mindre end, at han sammen med *kurfyrsten af Brandenburg* ville søge at få sagen mellem kongen og Waldenfels forligt. Kongen vil nok forstå, at biskoppens langvarige »beschwe-rung« går ham og brødrene nær, og Breide Rantzau anmoder derfor kongen om at tænke på midler »zu hinlegung der sachen«. Han synes ikke, kongen kan afslå mæglingen. Han bør skrive til hertug Henrik, og han beder kongen sende ham en kopi af brevet og siden om tilladelse til at bryde hertugens svarskrivelse! Han sender kongen en kopi af sin fangne broders brev til ham og de andre brødre. Rantzauernes gamle moder, Margrethe Brockdorff (1477 – 19. aug. 1547), var nylig rejst til Mecklenburg for at søge råd hos sine venner, så at sønnen kunne blive befriet. Hun har imidlertid forstået, at det kun kunne ske ved »pengespildning«. Breide Rantzau bønfalder derfor kongen »meinen gegangenen bruder den bischof nicht zu verlassen. Das bin ich sampt meinen brudern vmb eur ko. matt. zu uordinen zum untherdanichsten allezeit gantz willich«. Dette kan vel ikke forstås anderledes end, at han beder kongen betale den løsesum, mæglerne kan få Waldenfels til at acceptere.

Som man vil have bemærket, var Breide Rantzaus ovenstående brev til kongen *i original* indlagt i Breide Rantzaus brev til Anders v. Barby

41. Kopi, dat. Köln an der Spree. Jeg har ikke kunnet finde byen.

42. Aktstykke indlagt i brev fra Christian III t. Anders v. Barby 28. aug. 1546.

43. Dat. Segeberg 15. aug. 1546. Indlagt i Breide Rantzaus brev til Barby af 19. aug. 1546. Original.

af 19. august; meningen må have været, at han skulle ekspedere det videre til kongen. I brevet af 19. august skriver Breide Rantzau, at hans fangne broders sag nu må fremmes hurtigst muligt. Barby må gøre sit allerbedste. Breide Rantzau vil gerne vide, hvad Barby synes om det, han har skrevet til kongen. Hans tillid til Barby var grænseløs. I en efterskrift står der: »Ich stelle alle meine sachen zu euch«.

En uge senere skriver Breide Rantzau et nyt indtrængende brev til kongen⁴⁴, bilagt en kopi af et brev, han har sendt til den mecklenburgske kansler Schönecke. Han beder kongen snarest meddele, hvad han agter at foretage sig i sagen.

Helt uvirksom har kongen dog *måske* ikke været. Han havde, som vi har hørt – sagtens på tilskyndelse af Barby – skrevet til kurfyrsten af Brandenburg. På tilsvarende måde er initiativet i det her foreliggende tilfælde nok kommet fra Breide Rantzau. 17. august afgår en relation af den danske udsending *Jost v. Eggenhusen* fra Hamburg om hans sendefærd til Brandenburg til Breide Rantzau, der for kort tid siden havde affærdiget ham til kurfyrst Joachim med ordrer og skrivelser, som Kongelig Majestæt havde ladet fremstille til ham⁴⁵. Relationen drejede sig om den fangne biskop, og kurfyrsten beklagede, at der var blevet handlet sådan med kongen og Balthasar Rantzau af Waldenfels og »hans tilhængere«. Kurfyrsten ville gerne tillade, at der blev holdt venligt eller pinligt forhør over Klaus v. Klod og de andre, der havde været med i Waldenfels' overfald. Eggenhusen medbragte kopier af bekendelserne af Klod, Karsten Koch og Jürgen Pommerinck (jf. ovfr. s. 584 f). Kurfyrsten ville gøre sit for, at biskoppen kunne blive befriet.

Jævnside med Breide virker amtmanden på Gottorp, *Henrik Rantzau*, for broderens sag. I et brev til Barby af 23. august (jf. note 45) indlægger han endda en memorial, affattet af brødrene Rantzau, med forslag til, hvad Barby skal sige til kongen. Han beder Barby gennemlæse den og eventuelt forbedre den og drøfte den med kongen. Han anmoder dernæst Barby om hurtigst muligt at tilstille ham alle breve og akter ved sin tjener eller »vist bud«. Man vil se, at han har den samme tillid til Barbys dygtighed som Breide.

Først skal man drøfte forhandlingerne mellem *hertug Henrik* og *Joachim Rantzau* og deres resultat: at man skulle sende breve og fuldmagt til

44. Dat. Segeberg 22. august.

45. Kongelig Majestæt vil man almindeligvis sætte lig med kancellist (Barby), således rimeligvis også her. Relationen er indlagt i Christian III's brev til Barby af 28. august; men i brev til Barby af 23. august går Henrik Rantzau ud fra, at Barby kender den. Breide har sendt Henrik den med en skrivelse til Barby med bøn om at tilsende kongen den.

hertug Henrik og kurfyrsten af Brandenburg til at forhandle om biskoppens befrielse på grundlag af en rimelig sum penge, som Henrik af Mecklenburg havde foreslået. Og man skulle tilskynde kongen til at handle hurtigt, som Breide Rantzau allerede havde gjort det. Endvidere skulle man forelægge Eggenhusens relation med dens meddelelse om kurfyrstens imødekommenhed, idet han havde holdt forhør over fangerne og truet med stævning mod en af Waldenfels' hjælpere. For det tredje skulle man diskutere den foretagne henvendelse til ærkebispens af Magdeburg angående *Jacob v. d. Schulenburg* til Altenhaus (jf. ovf. s. 580, 584), for det fjerde antagelsen af en advokat og endelig fangernes bekendelser. Barby skal takke kongen for hans henvendelse til kurfyrsten af Brandenburg og udtale håbet om, at sagen fremdeles måtte ligge ham på sinde. Der skulle tilsendes advokaten ved den brandenburgske kammerret tilbørlig instruktion og gives ham nødvendig information, hvori også må gøres ærligt rede for stridens opståen og gøres opmærksom på det ejendommelige i, at Waldenfels en tid lang havde tiet med sine formentede krav – i hele ni år (jf. s. 578). Det skulle også fremhæves, at kongen til enhver tid havde tilbudt at lade sagen pådømme eller forlige af kurfyrster, fyrster og stænder, og at Waldenfels det til trods havde understået sig i at bekrige kongen og sætte sine krav igennem med magt uden at gå rettens vej, hvorved han og alle hans hjælpere havde brudt landefreden. Biskoppen af Lübeck var en rigsfyrste, der intet havde med sagen at gøre. Barby skulle drøfte med kongen, om han kunne tænke sig at forlige sagen med Waldenfels og hans medskyldige »in der güte« og bruge kurfyrsten af Brandenburg som forhandler. Advokatens instruktion skulle i så fald foruden anvisning om rettergangen indeholde forslag til venlig forhandling. Men han må regne med en regulær proces, og Barby må tale med kongen om, hvornår kurfyrsten skal indlede retsforhandlingerne, der også må omfatte Waldenfels' hjælpere. Disse er imidlertid ikke alle brandenburgere, nogle er mecklenburgere, andre hører til i Magdeburg stift. Man må anmode hertugen af Mecklenburg om at skaffe kongen ret over for hans undersåtter. Man skal endvidere skrive til landgreven, som har *Jacob v. d. Schulenburg* i sin magt, om ikke at slippe ham løs, da han er lige så skyldig, om ikke mere, end Waldenfels selv. Man skal endelig bede kongen hos kurfyrsten af Brandenburg og andre herrer at virke til, at Waldenfels' hjælpere må blive genstand for retsforfølgelse og få deres godser konfiskeret og også blive straffet på deres person, hvis ikke biskoppens »lejlighed kommer på andre veje«.

Indlagt i Christian III's brev til Barby af 28. august findes endnu et

brudstykke af et brev til *Breide Rantzau*. Hvem afsenderen er, ses ikke, og dateringen mangler også.

Brevet er skrevet på nedertysk og er svært at læse. Brevskriveren synes at stå Breide Rantzau nær; fragmentet begynder: »Ock leue Breide«. Han synes at være udset til advokat, men afslår det: »ys de orsake, dath eck jnhalt myner fulmacht nicht mechtig was«, og han kunne ikke sætte en anden i sit sted. Det drejer sig om de kommende retsforhandlinger i Brandenburg. De junkere, der har deltaget i overfaldet på Kaltenhof, har modtaget stævning. Waldenfels har bedt »den guten kurfürst« (af Brandenburg) tage sig af sagen i ønsket om »eynen guithliken handell«, hvad han håbede, kongen også ville gå med til. Brevskriveren havde været i Brandenburg og talt med kurfyrsten, »der my alrede gefraget und gesecht, hi hore, dat Marten van Waldenfels eyn froem maen syn scholle« (!)⁴⁶. På kurfyrstens spørgsmål, om »de sake vp ander weghe komen mochte« kunne brevskriveren svare, at kongen før overfaldet havde tilbudt retslig afgørelse af nogle »chur vnd fursten«, hvad Waldenfels havde afslået. Hvordan kongen nu var til sinds, vidste han ikke; men hvis bispren i henhold til det kejserlige mandat blev frigivet uden løsesum, var kongen nok til at få i tale.

Christian III's brev til Barby af 28. august er i øvrigt lidet indholdsrigt. Det væsentligste er, at kongen beder Barby omgående forføje sig til ham på Halsnæs (hvor kongen gerne gik på jagt).

Fra efteråret 1546 er der nogen korrespondance angående ærkestift Magdeburg. Det vigtigste brev er en erklæring af ærkebiskop *Johan Albrecht* om, at han desværre ikke kunne anholde sine undersåtter brødrene *Jacob* og *Mathias v. d. Schulenburg*, for Jacob var i fangenskab hos Filip af Hessen og Mathias var mistænkt for manddrab og derfor ikke let at finde⁴⁷!

Imidlertid syntes kurfyrst *Joachim* at gå helt ind for sagen. Han skriver til Christian III⁴⁸, at han vil gøre alt for bisprens befrielse og straffe de undersåtter, der havde lagt hånd på den gejstlige herre eller huset ham eller på anden måde støttet Waldenfels. Fangen *Klaus Klod* havde tilbudt at bidrage til bisprens befrielse. I et udateret dokument bringer Christian III's advokat en liste over mænd, han havde fået stillet for den brandenburgske kammerrret. Her skal kun nævnes dem, vi skal møde i det følgende: *Hans Winterfeld* zum Hohenlande, »*Christoff*

46. Jf. ovf. s. 580, note 24.

47. Johan Albrecht til Christian III, dat. Halle 4. okt. 1546.

48. Brev dateret Schönbeck 22. sept. 1546, original indlagt i Breide Rantzaus brev til Christian III, dat. 17. okt. 1546.

vnd *Palm* gebrudere, die *Piueringe*, Klaus' sohne«. Det var alle folk, som sammen med Klaus Klod havde deltaget i overfaldet, og som Klod havde angivet »jn seiner urgicht« (dvs. pinligt forhør). Dette strider mod en tidligere beretning af kurfyrsten, hvori der tales om forhør »in der güthe« i Köln an der Spree 3. august 1546 (jf. s. 585). Hvis de anklagede ikke vil aflægge ed på deres uskyldighed, må man anse dem for skyldige. Så vil de falde »in die acht vnd peen des landtfriedens«. Hvis de ikke møder, vil den danske advokat anse dem for skyldige. I oktober 1546 blev en række brandenburgske adelsmænd på Christian III's foranledning stævnet for den brandenburgske kammerret, hvor de skulle rense sig for beskyldninger for at have deltaget i bortførelsen eller for at have »huset og hæget« bispen.

Den mest dramatiske episode foregik vel nok ved *Jacob v. Bredows* bryllup med *Ingeburg v. d. Schulenburg* i *Sandau* i ærkestiftet Magdeburg søndag d. 12. september 1546⁴⁹. På vej til brylluppet i landsbyen Scharlubbe var to adelsmænd *Joachim v. Beyern* og *Moritz v. Arnim*, der kun var ledsaget af to knægte, uden forudgående varsel blevet overfaldet og fanget af 12 harniskklædte ryttere, der i øvrigt havde optrådt særdeles voldsomt. De havde slået og såret de ryttere og personlige venner, som ledsagede damernes vogne, skudt ind i vognene og revet vognknægtene af hestene, en opførsel, damerne var blevet forskånet for i felten. En frugtsummelig frue var blevet så forskrækket, at hun vanskeligt ville komme over det med livet i behold. En af damerne havde genkendt to af overfaldsmændene, den ene lederen Henrik Bockholt, og det blev klart, at de var i den danske konges tjeneste.

Den første klage til Christian III fra de to fangne herrers »freundschaft« er tabt; men der henvises til den i en ny og utålmodig henvendelse af 17. oktober. Budet havde ikke kunnet nå frem til kongen og dronningen, der var i Skåne, men havde i Bremen stift truffet en kgl. sekretær, der havde lovet omgående at skrive til Anders v. Barby, der med et ilbud skulle bringe kongen brevet, så de kunne have kongens svar på 14 dage; men intet svar endnu.

Den ældste bevarede kilde er et brev fra *fruer* og *jomfruer* til Christian III, dateret Sandau 15. september underskrevet af 24 kvinder, hvoriblandt vi naturligt nok møder navne som v. d. Schulenburg, v. Bredow, v. Arnim og ejendommeligt nok en v. Barby. Brevet suppleres af en henvendelse til dronning *Dorothea*, idet damerne gik ud fra, at hun

49. Beretning derom af Breide Rantzau i brevet til Christian III, dat. Segeberg 19. okt. 1546.

»sampt ewrenn konlichen fravenzimmer« ville føle afsky for en sådan udåd. Man havde hørt, at overfaldet skulle være sket for den fangne biskops skyld. Men damerne vidste, at de to mænd var uskyldige. Ingen af dem havde støttet Waldenfels. De kunne derfor ikke tro, at overfaldet var sket på kongens befaling. 28. september fulgte et nyt brev fra fruere og jomfruer til kongen, påtrykt med 12 små kvindelige signeter.

Den ovenfor givne fremstilling af overfaldet bygger også på et brev dat. Brandenburg 27. september fra Moritz v. Arnims og Joachim v. Beyerns »*furwanthe freundschaft*« til deres landsherre, ærkebisp *Johan Albrecht af Magdeburg*, helt overensstemmende med damernes skrivelser, dog med den tilføjelse, at en af ugerningsmændene havde sagt, at Moritz v. Arnim og Joachim v. Beyern havde bortført deres »fromme herre«, dvs. biskoppen af Lübeck; men vennerne kunne forsikre, at de ikke havde ydet Waldenfels nogen hjælp, hverken med råd eller dåd, og de bad derfor ærkebispem til Christian III om begivenheden. Det skete også omgående. Ærkebispem bad d. 7. oktober – efter vennernes ønske – kongen om at løslade de to mænd og overlade dem i hans, deres øvrigheds, hænder; så ville han, hvis det var kongen til behag, sørge for rettergang mod dem.

Joachim v. Beyerns og Moritz v. Arnims venner nøjedes ikke med henvendelse til kongen. 21. september skrev 7 adelsmænd, hvoriblandt *Joachim* og Hans v. Barby, til *Anders v. Barby* og bad ham sørge for et gunstigt udfald af de to mænds sag.

Ikke længe efter det utålmodige brev af 17. oktober må v. Beyerns og v. Arnims »*freundschaft*« have modtaget kongens svar, dateret Lund 11. oktober. Kongen hævdede, at han ikke kendte noget til episoden ved Sandau, hvad der vel næppe kan være rigtigt. Han ville nødig besvære den menige adel, særlig ikke den af tysk nation, og beklagede, at det var gået ud over fruere og jomfruer.

Over for overfaldet i Sandau stillede han Waldenfels' overfald på den ganske uskyldige biskop af Lübeck. Derefter fulgte en polemik mod Waldenfels' fremstilling af sin sag. Waldenfels var simpelt hen ude på pengeafpresning. Der var udstedt et kejserligt mandat mod ham og hans hjælpere, der i særlig grad holdt til i Magdeburg stift. Fra ærkebispem kunne kongen ikke få nogen støtte. Hvis v. Beyern o. a., som statholder Breide Rantzau mente at vide, havde støttet Danmarks fjender, måtte kongen skride ind. De to herrer ville få besked af statholderen.

Kort efter hørte kongen fra Breide Rantzau⁵⁰, som han havde til-

50. Dateret Segeberg 19. okt.

sendt alle klagebrevene. Lederen af overfaldet ved brylluppet i Sandau, *Henrik Bockholt*, havde fra folk på egnen hørt, at Joachim v. Beyern havde holdt bispen som fange på sin gård Karau, og følte sig derfor nødsaget til at gøre indfald på gården, men havde ikke fundet bispen; men en af bryllupsgæsterne, som Breide Rantzau havde stævnet til sig, Jasper Pentz, havde siddet »over bord« med v. Beyern, der havde sagt, at med hensyn til bispen måtte han have sig undskyldt, men at han havde huset Waldenfels og hans venner, ville han ikke nægte. Dermed ville kongen forstå, at han var skyldig ifølge det kejserlige mandat. Han kunne ikke undskylde sig med, at Waldenfels-affæren var en ham ubekendt sag. *Henrik Bockholt* var ikke stolt af sin bedrift, men han havde handlet efter ordre af kongen og hans brødre og havde intet imod at overlade fangerne til brødrene Rantzau. En uge senere⁵¹ hører vi, at fangerne samme dag var kommet til Segeberg, og at Breide Rantzau i henhold til kongens skrivelse ville beholde dem i sin og sine brødres varetægt. Breide Rantzau viser i øvrigt sympati for de to herrer og vil give dem et ærligt underhold. Han fortæller dem, at han har skrevet til kongen – sikkert for at stemme ham til mildhed.

Jacob v. Bredow – brudgommen – og nogle af hans undergivne samt hans brødre *Joachim* og *Jürgen* hørte for øvrigt også til dem, der var indstævnedede for den brandenburgske kammerret. Retten frifandt Joachim, der i seks år havde stået sig dårligt med Waldenfels, der skyldte ham penge; han havde kautioneret for 600 gylden⁵². Anderledes med de to andre. Ingen af dem mødte for retten. Jürgen undskyldte sig med, at han for øjeblikket var syg. Han måtte indrømme, at han havde huset sin »ven« Waldenfels, men biskoppen havde han aldrig set i sit liv⁵³. Værre stod det med Jacob. Han erkendte, at han havde huset »vennen« Waldenfels og bispens medfange, en ung holstener af slægten Pogwisch; men at bispen skulle have ligget i hans jægerhus, måtte han bestemt benægte⁵⁴. I et nyt brev til kurfyrsten en uge senere⁵⁵ udtaler han sin skuffelse over, at kurfyrsten ikke var tilfreds, men havde sendt ham en ny stævning med aktserklæring over ham med så kort frist, at han ikke kunne nå frem. Det måtte dog være nok, når han havde erklæret, at han ikke kendte meget til Waldenfels' sag. Han turde ikke tage afsted uden et sikkert lejde, thi fjendtligt sindede ryttere kunne lure på ham

51. Breide Rantzau til kongen, dat. Segeberg 26. okt. 1546.

52. Dokument dateret 25. okt. 1546.

53. Kopi af brev til kurfyrst Joachim II, dat. hans gods Lauenberg 23. okt. 1546.

54. Brev fra Jacob v. Bredow til Joachim II, dat. u. st. 24. okt. 1546. Kopi.

55. Brev dat. 30. okt. 1546 u. st. Kopi.

på veje og stier, både holstenere og kurfyrstens egne undersåtter. Han håbede, kurfyrsten endnu en gang ville undskylde hans udebliven. Hvis ikke, bad han kurfyrsten give ham en rigelig udsættelse og en sikker beskyttelse. Brevet lugter af dårlig samvittighed. De danske advokater ved kammerretten krævede ham da også dømt skyldig på grundlag af hans egen beretning; Waldenfels' forbrydelse var jo almindelig bekendt ⁵⁶. Hvad angik de trusler, som Jacob v. Bredow mente sig udsat for, hævdede kurfyrst Joachim, at det ikke var sandt, når Jacob og Jürgen v. Bredow påstod, at de var blevet forfulgt (»überriesen«) af holstenske ryttere ⁵⁷. Den 30. november sendte kurfyrsten Jacob v. Bredow et svar, der havde både næb og kløer ⁵⁸. Han havde ikke nogen ordentlig undskyldning for, at han havde huset Waldenfels. Dennes krigserklæring til Christian III var intet værd; retten til den slags undsigelser fra enkeltmands side var blevet ophævet for 26 år siden ⁵⁹; overgreb på det grundlag blev betragtet som røveri. Den, der gjorde sig skyldig deri, lige meget om adelig eller ej, fortabte liv og gods. Uvidenhed om retten undskyldte ingen. Nu kunne Jacob tænke på, hvordan han kunne få den fangne biskop ud af Waldenfels' kløer. Skete det ikke, ville Jacob komme for retten, hvad kurfyrsten ikke ville ønske for ham.

Ved denne tid indberettede den danske udsending *Jost v. Eggenhusen* fra Brandenburg til Breide Rantzau ⁶⁰, at nogle unge mennesker blandt de indstævnedede havde bedt kurfyrsten om, at han ville bære over med dem, fordi »se noch junge gesellen weren«, der ikke havde forstand på, hvad sagen drejede sig om, og undlade at lyse akt over dem. Da Waldenfels var deres »angeborene frundth«, havde de ikke kunnet undslå sig for at tage imod ham; men nu ville de beflitte sig på i løbet af kort tid at bringe Waldenfels og biskoppen i kurfyrstens hænder. Eggenhusen ventede, at Waldenfels ville indfinde sig i løbet af få dage; så ville Eggenhusen hævde kongens retskrav; men modparten ville forsinke retshandlingen. For at undgå det, måtte kongen snarest skrive til kurfyrsten. Denne og kansleren *Johan Weinleb* gjorde deres bedste.

Samtidig kunne kansleren meddele, at processen mod nogle af Waldenfels' støtter (»hauser und heger«) var begyndt ⁶¹.

To dage senere appellerede Joachim v. Beyerns hustru, *Anna v. Bre-*

56. Udat. kopi.

57. Joachim II til Breide Rantzau, dat. Köln an der Spree 9. dec. 1546.

58. Brevet er også rettet til Jürgen v. Bredow.

59. Ikke ganske korrekt, jf. s. 576.

60. Dateret Köln an der Spree 9. dec. 1546.

61. Johan Weinleb til Breide Rantzau, dat. Berlin 8. dec. 1546. Kopi.

dow, som »in gottes banden ging« (dvs. var gravid) på ny til dronning Dorothea⁶². Hun var dybt skuffet over, at de adeliges og fruers og jomfruers forbøn ikke havde hjulpet. Hun frygtede, at hendes »armer alther mann« ikke ville overleve fangenskab, og så sad hun tilbage med sine små uforsørgede børn. Hun bad om hurtigt svar.

Vi vender nu tilbage til Waldenfels. Kurfyrst Joachim II havde sat sig i forbindelse med ham ved brev af 1. oktober 1546, og vi har en kopi af Waldenfels' svar⁶³. Det fremgår heraf, at kongen har tiltrådt Rantzauernes forslag om at bede om mægling af kurfyrst Joachim og hertug Henrik af Mecklenburg eller kurfyrsten alene. Waldenfels påstår, at det er kongens skyld, når det ikke er kommet til forhandling og forlig; men han er de to fyrster meget taknemmelig, fordi de vil tage sig af sagen. Han går i sin »gegenbericht« kraftigt imod kongens fremstilling. Hvis kurfyrsten vil fastsætte en dag og garantere hans sikkerhed, vil han gerne møde til retsforhandling. Biskoppen har han underholdt siden Bartholomæus (24. august) forrige år, og udgifterne dynger sig op, så han ikke kan løslade bispem uden stort vederlag. Han klager over, at han – »ich armer geselle« – er nødt til at fejde i sin alderdom. Han har erfaret, at nogle af kurfyrstens undersåtter på kongens foranledning er sat under anklage for hans skyld. Han beder kurfyrsten om at lade dem komme i tilbørligt forhør og at vente dermed, til han selv kommer til stede, så der ikke sker noget overilet.

Tre uger efter indløb kurfyrstens svar⁶⁴. Kurfyrsten minder om, at Christian III havde stillet den betingelse, at bispem blev fri, før der kunne være tale om forhandling. Med hensyn til dem af kurfyrstens undersåtter, som den danske konge havde stillet for den brandenburgske kammerret, fordi de havde huset ham – Waldenfels – kan kurfyrsten ikke for hans skyld udsætte rettergangen, da kongen havde indstævnet dem i god tid. Dagen til pådømmelse af deres landefredsbrud var allerede fastsat. Kurfyrsten ville have sat pris på, om Waldenfels efter overfaldet på Kaltenhof ville have ladet hans lande og folk i fred. Kurfyrsten kan ikke nægte den danske konge hans ret. Hvis Waldenfels ikke løslader bispem, kan det komme hans venner dyrt at stå; men hvis det sker omgående, tror kurfyrsten, at hans undersåtter muligvis vil blive fri for den besværlige proces; i modsat fald ville de ikke være sikre på deres liv, og deres godser ville blive overladt til kongen.

Men nu biskop *Balthasar* selv. I et brev af 18. januar 1547 ved Breide

62. Dateret 10. dec. 1546. Original.

63. Dateret u. st. 16. okt. 1546.

64. Dateret Köln an der Spree 7. nov. 1546.

Rantzau ikke, om broderen er i live, i et brev af 29. marts tror han det ⁶⁵, men i brev af 26. august til Anders v. Barby frygter (tror?) han, at han er død.

3. januar 1547 rapporterer den brandenburgske kansler *Johan Weinleb*, at Waldenfels' venner har formået kurfyrsten til at give Waldenfels frit lejde til ophold i Berlin, mens retssagen står på – et ret kraftigt omsving i kurfyrstens holdning siden brevet af 7. november. Man venter hver dag Waldenfels' ankomst, forudsat han ikke bliver forhindret af de alvorlige krigsbegivenheder (uden tvivl i Moritz af Sachsens tjeneste, jf. s. 583) ⁶⁶. Dagen efter skriver *Jost v. Eggenhusen* ⁶⁷, at brødrene *Bredow*, Jacob og Jürgen, havde forpligtet sig til at bringe Waldenfels og biskoppen der tilstede, og oplyser desuden, at det var dem, der sidste St. Hans dag havde været hos kurfyrsten for at skaffe Waldenfels frit lejde i Berlin fra nytår til kyndelmisse, for at han over for kurfyrsten kunne gøre rede for sin sag. Adelen på stedet var fjendtligt stemt over for Eggenhusen i hans egenskab af dansk forhandler. Indlagt i Eggenhusens rapport ligger et brev fra kurfyrsten til brødrene *Bredow* af 16. december i samme tone som brevet til Jacob af 30. november. Han henstiller til dem at skaffe bispen til veje inden jul, hvis de ikke vil risikere en aktserklæring mod deres personer og tabet af deres godser. Men som man vil have set, blev det ved truslen.

9. januar 1547 kunne *Eggenhusen* berette, at Waldenfels og brødrene *Bredow* havde indfundet sig til sidste tingdag (!) og stadig var til stede; men der var så mange vigtige sager for retten krigen vedrørende, at Waldenfels' sag ikke kunne komme for (!); men så snart de er sluttet, vil *Eggenhusen* sige til. Dagen efter skriver kurfyrsten til Christian III, at han vil befordre processen så hurtigt som muligt. Han har givet Waldenfels lejde for at bevæge ham til at udlevere biskoppen og den unge *Pogwisch*. Kurfyrsten optræder med andre ord på lige fod med den fredløse.

Imidlertid sendte kansler *Johan Weinleb* et referat af forhandlingerne med Waldenfels ⁶⁸. Da kurfyrsten lod denne vide, at Christian III som betingelse for rettergang krævede frigivelse af biskoppen og den unge *Pogwisch*, svarede han, at det var ham umuligt. For det første var de ikke i nærheden, for det andet »weil andere seine midhelffer auch teil an jne hetten«(!), idet de havde huset og underholdt dem. Så blev Christian III's udsending *Jost v. Eggenhusen* spurgt, om han kunne inklade

65. Breve fra Breide Rantzau til kongen.

66. Johan Weinleb til Breide Rantzau, dat. Berlin 3. jan. 1547.

67. Jost v. Eggenhusen til Breide Rantzau, dat. Köln an der Spree 4. jan. 1547.

68. Dat. Köln an der Spree 15. jan. 1547. Original med segl, men uden adressat.

sig på forhandlinger på dette grundlag. Det kunne der naturligvis ikke være tale om. Eggenhusen påberåbte sig det kejserlige mandat, hvorefter fangerne skulle være fri eller i det mindste overgives i kurfyrstens hænder. Hvis det ikke skete ufortøvet, måtte kurfyrsten anlægge sag mod »die hauser und heger«, og procedere »die acht«. Hvis ikke fangerne blev fri, ville kurfyrsten ikke fortsætte forhandlingerne.

Det hjælp. Efter mange forhandlinger erklærede Waldenfels sig rede til at drage til de steder, hvor fangerne befandt sig, og hente dem mod en rimelig tidsfrist og sikkerhed for, at »hr. biskoppen« i det tilfælde, at sagen blev uafgjort, atter blev overgivet i hans hænder! I dette tilfælde skulle de, der havde del i »hr. biskoppen« sikres, så de lettere kunne bringe »hr. biskoppen« tilbage til deres domicil, og lejdet skulle forlænges for Waldenfels selv og dem. Der skulle fastsættes en dag, da »die hauser und heger« skulle møde for retten. Hvis Waldenfels' sag blev uafgjort, skulle processen mod dem fortsætte. Hvis retten skønnede, at Waldenfels ikke havde været beføjet til fejde og til dette foretagende (dvs. bortførelsen), ville han tage det til efterretning. Det blev aftalt, at Waldenfels skulle begive sig til »de steder« hvor biskoppen og unge Pogwisch befandt sig, og meddele, at kurfyrsten havde forpligtet sig til »så vidt muligt« at modtage dem mellem dags dato og 27. februar, den første dag, kurfyrsten havde afsat til forhør og forhandling i Köln an der Spree, dog forudsat at det passede Christian III.

Kurfyrsten vil så vidt muligt pådømme sagen. Det gælder også alle »die hauser und heger«, mod hvem der føres proces her ved kammerretten. Hvis kongen ikke vil acceptere den planlagte voldgift, men alene bygge på retten, må kurfyrsten bede ham om at lade de to fanger, *Joachim v. Beyern* og *Moritz v. Arnim* rejse hjem til deres »huse«, da de skal møde på den fastsatte dag. Hvis kongen afslår denne handel (dvs. dette forslag), må Waldenfels' sag hvile, men processen mod »die hauser und heger« skal fortsætte og føres til dom.

Waldenfels' og hans hjælperes lejde skal gælde til midfaste, dvs. ind i marts. Hvis Waldenfels ikke kan skaffe bispen til veje, hvilken mulighed han havde antydnet, vil han meddele kurfyrsten det mindst tre uger før den fastsatte dag. Såfremt Waldenfels opgiver sagen, skal processen mod »die hauser und heger« fortsætte.

Dagen efter – 16. januar – skrev kurfyrsten selv til Christian III og giver et endnu grellere billede af Waldenfels' umedgørlighed. Han ville dog ikke fraråde kongen at sende folk ned til rettergangen 27. februar.

Fra denne tid stammer formentlig et dokument uden dato og adresse med Waldenfels' karakteristiske skrift. På bagsiden står der: »Was ich

zu sonderlichem bericht an die hendeler sribe«, hvormed vel menes forhandlerne ved kammerretten i Berlin; men ejendommeligt nok henvender det sig til en enkelt mand, idet det begynder: »Erendfester lewer swager und guter frund«. Heri udtaler han sin undren over Rantzauernes uforstandighed, at de ikke gør noget for deres broders befrielse – hermed menes vel: betale løsesummen, men holder sig til »den widlofthigen vnde vnmogeliche forslagen des koniges«; thi jo længere han må underholde bispen, jo flere udgifter løber der på. De forstår ikke den rimelige årsag til hans fejdebrev (Waldenfels måtte vel vide, at fejderetten for længst var afskaffet, jf. s. 576): kongens uretfærdige behandling af ham. Han stoler imidlertid på Guds nåde! Han vil ikke skjule for den »trewen frunden wolmeynenden hendleren«, hvad der er betingelsen for Balthasar Rantzaus frigivelse: for det første de 20.000 gulddylden, for det andet pengenes udbetaling på et farefrit og sikkert sted.

Med Waldenfels' indstilling kan man godt forstå, at der ikke kom noget ud af det hele. Der blev ingen rettergang 27. februar. I et postscriptum til brevet af 16. januar skriver kurfyrsten, at Waldenfels var stærkt optaget af urolighederne i Brandenburgs nabolande: kampene mellem *kurfyrst Johan Friedrich* og *hertug Moritz af Sachsen*. Det giver nok forklaringen derpå.

I den følgende tid fortsætter korrespondancen om *Joachim v. Beyern*. Det vil erindres, at en af gæsterne ved brylluppet i Sandau havde fortalt Breide Rantzau, at v. Beyern havde indrømmet, at han havde huset Waldenfels (jf. s. 591). Hans hustru *Anna v. Bredow* bestormede både kurfyrst Joachim og kurfyrstinde Hedvig med bønskrifter. Hendes mand tog sig beskyldningerne for, at han havde støttet Waldenfels meget nær, for han befattede sig ikke med sådanne affærer som Waldenfels'. Hun tror for øvrigt ikke, at det går Waldenfels til hjerte, at hendes mand må lide for hans skyld. Både kurfyrsten og kurfyrstinden støtter hende. Kurfyrsten havde jo allerede tidligere foreslået Christian III at løslade Joachim v. Beyern og *Moritz v. Arnim*, da de skulle møde for retten i Berlin 27. februar⁶⁹. 16. marts fulgte en ny adresse fra v. Beyerns »freundschaft«⁷⁰. Vennerne beklager sig over, at han nu har siddet fængslet i Holsten et halvt år trods fyrsters og deres egen henvendelse uden nogen retskendelse. Hverken hans hustru, der snart ventede sin nedkomst, eller de har hørt fra ham eller fået noget at vide om ham i den lange tid.

69. Anne v. Bredow til Joachim II, dat. Tuchem 23. febr. 1547, samme dag brev til kurfyrstinde Hedvig. Kurfyrstinde Hedvig til Christian III, dat. Köln an der Spree 24. febr. 1547. Joachim II til Christian III, dat. smst. 3. marts 1547.

70. Original med 10 segl.

Særlig måtte det bemærkes, at hans landsherre, ærkebiskoppen af Magdeburg, havde tilbudt rettergang.

Imidlertid gik sagerne mod »die hauser und heger« deres gang for den brandenburgske kammerret. Her foretog nogle af de anklagede et modangreb. Ifølge en redegørelse fra kammerretten⁷¹, som kancelliet i København modtog den 13. februar 1547, vil *Hans Winterfeld*, hans »kriegs vorwante« og medanklagede ikke anerkende den danske advokats fuldmagt, da den danske konge »vnter dem heiligen romischen reiche nicht begriffen (!) noch darmitter sein will« og derfor ikke var berettiget til at føre proces for kammerretten. Tilmed havde Christian III brudt landefreden sidste efterår ved overfaldet på *Joachim v. Beyern* og *Moritz v. Arnim* »auff kaiserlicher freier landstrassen« og måtte først rense sig for denne udåd. Endelig havde den danske konge med nogle ryttere støttet kurfyrst *Johan Friedrich* og *Filip af Hessen*, der begge var lyst i rigens akt, i deres krig mod kejseren (den schmalkaldiske krig) og derved begået crimen laesae maiestatis! Derimod kunne de ikke indrømme, at de selv havde brudt landefreden sammen med Waldenfels ved overfaldet på Kaltenhof, og de kunne ikke akceptere *Klods* tilståelser *under pinligt forhør*⁷² med specifikation af de anklagede, og heller ikke, at hans udtalelser blev bestyrket af *Casper Kochs* bekendelser. Brødrene *Jürgen* og *Jacob v. Bredow* m. fl. fremførte de samme argumenter mod processens gyldighed som Hans Winterfeld og de samme angreb på Christian III⁷³. For øvrigt var brødrene v. Bredow, Hans Winterfeld og alle deres »kriegsverwandte« ikke personligt mødt i retten – »af tvingende grunde«⁷⁴. Som det er almindeligt bekendt, var Christian III som hertug af Holsten tysk fyrste. Beskyldningen for hjælp til kejserens modstandere holder heller ikke; det er almindelig anerkendt, at kongens holdning i den schmalkaldiske krig var strengt neutral⁷⁵. Det svage punkt var overfaldet i forbindelse med brylluppet i Sandau. Der findes endnu en udateret kopi om indlæggene i kammerretten. Fra dansk side anføres det naturligvis, at det var urigtigt af Joachim v. Beyern at huse Waldenfels, slægtning eller ikke. Det var kongens pligt at anholde den slags folk. Kongen kunne ikke få nogen retshjælp af hans landsherre, ærkebispen af Magdeburg, der ikke havde villet udsende stikbreve. Kongens tjener – Henrik Bockholt – havde ikke handlet utilbør-

71. Slutningen af dokumentet mangler.

72. Ifølge kurfyrst Joachims beretning var det »in der güthe« jf. s. 584.

73. Kopi dateret 13. febr. 1547.

74. Udateret brev til kurfyrst Joachim II.

75. Se f. eks. Danmarks Riges Historie III b s. 99.

ligt. Joachim v. Bayern måtte vide eller næsten vide, at han ikke måtte huse en sådan ufredsmand som Waldenfels; fejder var jo forbudt under svær straf. Jürgen v. Bredow har bekendt, at han efter udåden har huset Waldenfels, Jacob v. Bredow, at den unge Pogwisch havde boet hos nogle af hans undergivne. Den danske anklager, *Johan Schlegel*, havde indstillet *Joachim v. Bredow* til purgation, dvs. renselse ved edsafleggelse, derimod burde efter hans opfattelse *Jürgen* og *Jacob v. Bredow*, der havde forværret deres sag ved udebliven fra retten, dømmes i det hellige romerske riges akt, »busse und straffe«. Foruden Johan Schlegel havde *dr. Hieronimus Schurff*, der kalder sig »doctor und ordinarius zu Wittenberg«, optrådt som kongens advokat mod Bredowerne og andre, og han havde – efter egen opfattelse med held – gendrevet deres ærerørige påstande, sikkert i forbindelse med anholdelsen af Joachim v. Bayern og Moritz v. Arnim ⁷⁶.

Et par dage senere fik kongen brev fra *kurfyrst Joachim II* ⁷⁷, der havde måttet tage *Johan Schlegel* under sin beskyttelse mod »uret, vold og overfald«, så at han ubesværet kunne tjene kongen i den foreliggende sag. Kurfyrsten havde med beklagelse hørt om Bredowernes beskyldninger mod kongen, men troede ikke på dem. Han priste kongen, fordi han havde holdt sig uden for krigen. Kurfyrsten førte selv habsburgvenlig politik uden dog som Moritz af Sachsen at gå ind i krigen på kejserens side. Baggrunden derfor var, at kejseren havde godtaget Brandenburgs overgang til reformationen 1541 med et løfte om politisk følgagtighed ⁷⁸.

Kort efter bebrejder kurfyrsten Christian III, at han endnu ikke havde besvaret hans sidste brev angående Joachim v. Bayerns løsladelse ⁷⁹. Kurfyrstens søn, markgrev Friedrich, der var blevet valgt til administrator og fremtidig ærkebiskop af Magdeburg, var sammen med domkapitlet gået i forbøn for v. Bayern som stiftets undersåt, så meget mere som v. Bayerns hustru hver dag ventede sin nedkomst. Han bad om løsladelse i tre eller fire måneder.

Sidst i marts ⁸⁰ appellerede *Breide Rantzau* på ny til kongens interesse for hans broders sag. Han mindede om den stedfundne korrespondance, hvoraf en del synes tabt, og om de danske advokaters indlæg i kammerretten. *Breide Rantzau* havde brudt kurfyrstens brev til kongen (brevet

76. Breve dat. Altbrandenburg 18. marts 1547 fra H. S. til Chr. III og Breide Rantzau, begge i original.

77. Dateret Köln an der Spree 20. marts 1547. Original.

78. Dietrich Schäfer: *Deutsche Geschichte*, 7. Auflage, 1919, II, 77.

79. Dateret Köln an der Spree 24. marts 1547.

80. Breide Rantzau til kongen, dat. Segeberg 29. marts 1547.

af 24. marts?), idet han regnede med, at det beskæftigede sig med biskoppen, og håbede ikke, det var kongen imod. Han håbede også, at kongen ville drøfte sagen med sine brødre, så biskoppen kunne blive befriet.

Appellen synes at have virket. 25. maj skriver kapitlet i Lübeck stift til Breide Rantzau ⁸¹, at man af hans brev havde forstået, at Christian III havde skrevet til kejseren om at få bispen på fri fod. Christian III's brev kan vel stå i forbindelse med *Peder Svaves* ⁸² instruktion på sendelse til rigsdagen. Af den foreligger der en udateret kopi, hvoraf det fremgår, at sendelsen er afgået inden kejserens andet mandat mod Waldenfels, der omtales som en fremtidsmulighed. Det blev udstedt fra Nürnberg 11. juli. I det første, dateret Brüssel 6. oktober 1545, havde kejseren krævet biskoppen frigivet inden 10 dage (jf. s. 579). Dette mandat samt Waldenfels' fremstilling af årsagerne til hans udåd var vedlagt instruktionen, der i første omgang giver en redegørelse for overfaldet på Kaltenhof og biskoppens påfølgende lidelseshistorie. Peder Svave skal understrege, at Waldenfels havde ladet hånt om det kejserlige mandat ved ikke at give møde. Han skal henstille til kejseren at lyse Waldenfels i rigens akt. Følges aktserklæringen ikke af et nyt kejserligt mandat, burde sagen henvises til kejserens afgørelse, med mindre den kunne befordres ved kammerretten. Hvis forsinkelse dér ikke kan undgås, skal man foreslå at overdrage hertug Henrik af Braunschweig eller kurfyrsten af Brandenburg sagens afgørelse med udelukkelse af appel. Kan det ikke lade sig gøre, må man overlade til kejseren at finde en løsning. Hvis Waldenfels fremsætter sine gamle krav, skal han afvises; men man skal ikke nægte ham retssag, hvad han i øvrigt aldrig har begæret. Så følger i instruktionen ligesom en lille tvivl om retsforholdet (jf. s. 578): »Es ist auch hierbey rechtmessig darzugeben, wenn wir auch Waldenfels schuldig gewesen, wie nicht gestanden *auch nicht zuerweisen*, so hett Waldenfels vnns mitt rechte furnemen vnnd nicht fridtbruch gebrauchen sollen«. Havde han haft ret, så havde han ikke tiet så mange år. Hans gæld havde nok drevet ham til ugerningen. En række af Waldenfels' krav afvises. Til sidst får Peder Svave ordre til at henstille til kejseren at overdrage en kommission under ledelse af *kurfyrsten af Brandenburg og hertug Henrik af Braunschweig* at tage sig af pådømmelsen af Waldenfels' hjælperes sager. Waldenfels' godser tænker man sig overladt til hertugerne af Mecklenburg.

81. Original.

82. Peder Svave var en tyskfødt diplomat, en mand af stor humanistisk dannelse, der deltog i de fleste af Christian III's diplomatiske sendelser. Til sidst – senest 1548 – blev han optaget i det danske rigsråd. D. B. L. XXIII 184 ff.

Der skete imidlertid stadig ingenting. 11. august skriver *Johan Schlegel* ganske vist til Breide Rantzau⁸³, at sagen var klar både fra dansk og modpartens side; men da modpartens advokat af kurfyrst Joachim var blevet sendt ud i nogle forretninger, havde han fået udsættelse til Bartholomæus (24. august); så havde kansleren til gengæld lovet, at sagen ufortøvet skulle gå til doms og dommen blive offentliggjort. Samme kansler – Johan Weinleb – skrev imidlertid dagen før, at han i halvtredie måned af denne sommer havde været ude i sendelse, at han en tid havde været sammen med kurfyrsten i kejserens feltlejr, sidst et sted i Thüringen, hvor han ofte havde set Waldenfels blandt hertug Moritz's krigsfolk, også nogle gange talt med ham. Waldenfels havde ansøgt kejseren om nedsættelse af en kommission bestående af de to kurfyrster *Joachim II* og *Moritz* (denne var efter slaget ved Mühlberg blevet kurfyrste af Sachsen) samt hertug *Henrik af Mecklenburg* til pådømmelse af hans sag, altså et lignende forslag som Christian III's bortset fra det personelle; karakteristisk nok ville Waldenfels have Moritz med. Der havde imidlertid ikke fundet nogen procedure sted, så længe Weinleb opholdt sig hos kurfyrsten. Fra mange sider havde Weinleb hørt, at biskop Balthasar var død. Waldenfels havde derimod aldrig over for ham ladet sig forlyde dermed, men kun talt om kommissionen og bispens frigivelse, som om han endnu var i live. Ingen talte mere om bispens opholdssted, men kun om hans død.

Man kan nok undre sig over retstilstandene i datidens Tyskland. En mand, der to gange var lyst i rigens akt, kunne uantastet tjene kurfyrst Moritz. Værre endnu bliver det, når man kort efter hører, at Waldenfels skal sidde inde med to af kurfyrst Moritz's huse⁸⁴, hvad der til fulde bekræftes af et brev fra Waldenfels til en vis Bastian Berlin, dat. Belzig 8. april 1548, og undertegnet »*Martin v. Waldenfels, hauptmann zu Belzigk vnnd Rabenstein*«⁸⁵.

I Joachim v. Beyerns sag, hvor der jo var tale om vold fra dansk side, skete der heller ingenting. Christian III reagerede ikke – vel under indflydelse af Breide Rantzau – på kurfyrst Joachims anmodning om at få ham løsladt. I sommeren 1547 satte v. Beyerns søn, *Christoffer*, der just var kommet hjem fra tjeneste hos kejseren, sig i bevægelse for at befri faderen, der var blevet sat fast måske på grundlag af en falsk angivelse – længere fremme i brevet taler Christoffer om en usandfærdig beretning

83. Original indlagt i brev fra kansler Johan Weinleb til Breide Rantzau, dat. Berlin 10. aug. 1547.

84. Breide Rantzau til Chr. III, dat. Segeberg 25. aug. 1547. Original.

85. Original.

af Rantzauerne. Faderens brøde bestod ikke i andet end, at han skulle have huset sin ven Waldenfels en nat. Faderen var blevet så dårligt behandlet, at der kunne være fare for hans liv. Han havde desuden lidt for 2.000 gylden skade på sine godser. Hans fader havde aldrig indladt sig på skurkestreger som tilfangetagelsen af biskoppen. Christoffer bad kongen om ikke at lade Rantzauerne »gå videre i sagen«, men nådigt at befri faderen for det uforskyldte fangenskab eller i det mindste efter forudgående løsladelse at stævne ham ⁸⁶. Vi kender ikke kongens svarskrivelse, men derimod Christoffers derpå følgende svar, hvori det hedder, at faderen intet vidste om biskoppens fangenskab, og til forskel fra forrige brev, at faderen havde huset Waldenfels »en lille tid«, og at han blev godt behandlet på Segeberg ⁸⁷! Desuden foreligger der en klage fra Christoffer v. Beyern til Henrik d. Yngre af Braunschweig-Lüneburg ⁸⁸, hvor der tales om Rantzauernes »ugrandede og usandfærdige angivelser«, og hvor vi får at vide, at kongens betingelse for Joachim v. Beyerns løsladelse var, at Waldenfels ville frigive biskoppen uden erstatning. I et brev af 30. aug. støtter Henrik den Yngre Christoffer v. Beyerns bønsskrift og beder kongen løslade Joachim v. Beyern eller stævne ham mod kaution ⁸⁹. Af et brev fra Breide Rantzau til Christian III ⁹⁰ synes det at fremgå, at kongen personlig var stemt for større mildhed end Breide Rantzau. Dette bekræftes af et brev fra Breide Rantzau til *Johan Friis* og *Anders v. Barby* ⁹¹, hvori han undrer sig over, at kongen »so instendigen Beyerns betagunge (dvs. stævning) befurdern duut, vnnd nicht bedacht werth jnn was mhercklicher lenger vnnd grosser beswerunge mein bruder der bischof so gantz vnuorschuldet stecket«, og så går rygtet endda, at bispen er død. Breide Rantzau havde håbet, at kongen, der altid over for kejseren og fyrsterne havde tilbudt rettergang, ville have bragt sagen frem på den kommende rigsdag, for at der kunne blive gjort ende på den. Han beder dem søge at bevæge kongen til at udsætte stævningen, til rigsdagen var forbi. Når Breide Rantzau lægger så stærk vægt på dette, synes det at hænge sammen med, at han, så længe v. Beyern var fængslet, kunne presse penge ud af hans »freundschaft« til dækning af hans og hans brødres udgifter – over 2.000 gylden.

86. Christoffer v. Beyern t. Christian III, dat. Tuchem 30. juli 1547. Original.

87. Christoffer v. Beyern t. Christian III, 5. sept. 1547. Kopi.

88. Dat. »eillich« Wolfenbüttel 23. aug. 1547. Original.

89. Original, dat. Gandersheim.

90. Dat. Segeberg, 25. aug. 1547. Original.

91. Med påskriften »Kö. Maj. Cantzlernn meinen gunstigen heerren und freunden«, dat. Segeberg 26. aug. 1547. Barby kaldes altså, som det ofte er tilfældet, *kansler*.

Breide Rantzau var i det hele meget aktiv. Han skriver 29. august til kongen, at han har forhandlet med kapitlet i Lübeck om, at det skulle henvende sig til staden Lübeck og anmode om, at den skulle sende sin syndicus til rigsdagen med fuldmagt »was nodich seinn will zu befurdern vnnd dem termin zu erwarten«. Vi hører desuden, at kongen har anset det for heldigt, at Lübeck kapitlet lader sig repræsentere på rigsdagen sammen med Danmark, og Breide beder i den forbindelse kongen udtale sig, om han synes, at en af brødrene Rantzau skal tage derved sammen med kongens udsending. Få dage senere kan Breide Rantzau meddele, at kapitlet i Lübeck har givet stadens syndicus fuldmagt og befaling i Waldenfels' sag. Da Waldenfels er kongens fjende, og det kejserlige mandat mod ham er udsendt af kongen, mener kapitlet, at sagen vil være at befordre af kongens advokat på nærværende rigsdag. Breide spørger på ny, om Rantzau-brødrene bør lade sig repræsentere på rigsdagen, og om han selv kunne få orlov dertil. Han har af kongen modtaget mandatet, som han vil lade trykke, og hvis kongen vil sende ham tre enspændere eller bud, kan det blive sendt til Sachsen, Brandenburg og Magdeburg stift ⁹².

I den følgende tid udfolder Breide Rantzau en livlig virksomhed for at få mandatet publiceret rundt om i Tyskland. I flere tilfælde beder han adressaten om at sørge for, at mandatet kom Waldenfels i hænde ⁹³. Men Waldenfels havde gjort sig usynlig. Hertug *August af Sachsen*, der i oktober 1548 ægtede Christian III's datter Anna, skriver 18. okt. i broderen kurfyrst Moritz's fravær til Christian III, at han har tilstillet Waldenfels det kejserlige mandat og ventet, at det skulle træffe Waldenfels i Belzig. Hertugens brev blev modtaget af Waldenfels' tjener, der lovede at give sin herre brevet og sende hertugen hans svar; dette var dog hidtil ikke sket, skønt kongens bud havde ventet otte dage ⁹⁴.

Man kan undre sig over, at kongen ikke direkte satte sig i forbindelse med Waldenfels' velynder, kurfyrst *Moritz*. At dette imidlertid var sket, fremgår af Breide Rantzaus brev til oberst Bastian Walnitz af 18. sep-

92. Breide Rantzau til kongen, dat. Segeberg 4. sept. 1547.

93. Breide Rantzau til oberst Bastian Walnitz, dat. Segeberg 18. sept., til kansler Johan Weinleb 18. sept., til hertug Henrik af Mecklenburg 19. sept. Kurfyrst Joachim forkynder mandatet i sine lande 29. sept. Det samme gør grev Albrecht Schlick (jf. s. 581) i Nieder Lausitz 1. okt., borgmester og råd i Waldenfels' by Belzig 10. okt., hertug Henrik af Mecklenburg 17. okt.

94. Dat. Torgau. Kopi. Indlagt i brevet ligger hertug Augusts brev til Waldenfels, dat. Torgau 7. okt. Kopi. I dette brev står der, at mandatet bliver slået op alle vegne. Hertugen bad Waldenfels om en kvittering for brevet og kopierne af mandatet.

tember ⁹⁵, hvor man hører, at mandatet ikke direkte var tilstillet kurfyrsten, men at kongen derfor havde sendt ham nogle kopier med bøn om, at det måtte gives Waldenfels i hænde og blive offentliggjort i kurfyrstens lande. Imidlertid fortsatte sagen mod »die hauser und heger« for den brandenburgske kammerret, og 18. september spurgte Breide Rantzau forståeligt nok kansler Johan Weinleb, hvor langt man var kommet med processen ⁹⁶.

Derimod hører man intet om, at Waldenfels' sag er kommet for på rigsdagen. Det er åbenbart ikke lykkedes.

Waldenfels' frækhed kendte, som vi skal se, ingen grænser. Han øver ugenert spot med de højeste autoriteter. Højdepunktet er nok et brev til *kejser Carl V* i efteråret 1547 ⁹⁷. Han havde intet vidst om kejserens første mandat (fra 1545), han havde aldrig set det, han vidste intet om, hvor det havde været opslået. Ingen havde hentydet til det, førend han »hiebeuor« havde fået en kopi fra det brandenburgske kancelli, hvad kejseren ville vide, fra dengang han gjorde sin undskyldning »i lejren foran Wittenberg«, hvor kejseren fik en beretning om hans sags forløb, hvordan kongen af Danmark havde narret ham for betaling for hans tjeneste, hvor umedgørlig kongen havde været, nægtet forhør og forhandling, hvad der var mange mennesker bekendt. Nu havde han for få dage siden (!) erfaret, at et nyt kejserligt mandat mod ham var slået op i Gorklosen (hans bopæl i Mecklenburg). I det stod der, at kejseren tidligere havde befalet ham under bødestraf at frigive nogle fanger, »die koniglicher wirde zu Dennemark angehorig«, men han skulle have været ulydig og ikke fyldestgjort det foregående mandat. Kejseren bød ham nu mod en bøde at løslade fangerne inden 6 dage eller inden 36 dage at give en forklaring. Han bliver helt ynkelig: Nu »weis Got, das ich seer alter vorlebter, krancker man am liebsten friede und ruhe haben wolte«. Han beder kejseren om at komme i forhør og få en billig besked (dvs. dom) i sagen mod kongen af Danmark og om, at han vil forordne kurfyrsterne af Sachsen og Brandenburg som kommissærer i sit sted, så vil han være lydige mod deres afgørelse. Han beder endelig kejseren om at kassere mandatet og alle de stikbreve, som han havde hørt skulle være udgået mod ham og hans. Hvis kongen af Danmark ville antage de to kurfyrster som voldgiftsdommere, ville han overlade dem »die gefangen, die ich habe, wue (dvs. wo = hvis) der almechtig Got sie vnnd mich am leben lest« – vel en fin antydning af, at biskop Balthasar var død – forud-

95. Jf. ovf. note 93.

96. Brev dat. Segeberg. Kopi.

97. Waldenfels til kejseren, dat. 31. okt. 1547. Uden sted.

sat at han kunne få dem udleveret af dem, der havde dem i forvaring. Endelig må kejseren undskyldte ham »alten vorlebten krancken mann, das ich aigner person meiner leibes kranckheit halben dismal nicht erscheinen habe können«. Til sidst minder han kejseren om sine krigsfortjenester lige fra ungdommen med opofrelse af liv og gods.

Indlagt i Waldenfels' brev til kejseren ligger et brev fra Waldenfels til kurfyrst Joachim II ⁹⁸, hvori han meddeler, at han ved flittig forhandling havde bragt det dertil, at »meyne mythuorwanthenn vnd de vnterhalter« var gået ind på at tilstille kurfyrsterne Joachim og Moritz »alle de gefangen, so wir haben« ⁹⁹ på den dag, Waldenfels' sag kommer for, dog på den betingelse, at Christian III vil udlevere *Joachim v. Beyern* til kurfyrsterne. Waldenfels vil gerne selv give møde under forudsætning af sikkert lejde.

Ved samme tid, som Waldenfels skrev til kejseren, gik der brev fra Joachim v. Beyern til Christian III, undertegnet Joachim v. Beyern *auf Tuchem*, v. Beyerns gård ¹⁰⁰. Sagen var den, at Christian III havde løsladt ham, for at han kunne stævne ham for den brandenburgske kammerret. Under stævningen havde han anvendt al mulig flid på at befri biskop Balthasar. Straks efter, at han var kommet hjem, havde han sendt tre venner til Waldenfels. Efter en heftig strid havde denne tilbudt at udlevere biskoppen til kurfyrsterne af Brandenburg og Sachsen (jf. ovf.). Han beder af hensyn til retssagen om forlængelse af stævningen til midfaste, dvs. 11. marts. Hvis kongen ikke hører hans bøn, »muss ich meynen vorpflichtung nach wie eynem erliebenden des adels geburt zuuorhalten wysen« dvs. vende tilbage til Segeberg!

Sagen mod »die hauser und heger« fortsætter. Endelig kan *Johan Weinleb* meddele, at nok er dommen over dem trukket ud på grund af krigsbegivenhederne; men nu lysner det, idet »numals darjnne zum urteil beschlossen zu forderlicher entschaft und vrteil« ¹⁰¹.

I december erfarer vi, at Waldenfels' sag alligevel er kommet for kejserens domstol. Der foreligger en udateret kopi af den danske advokat *Peder Svaves* supplikation til kejseren ¹⁰². I denne sag har kejseren tilsendt Peder Svave to dokumenter: »ein missive sampt eingelegter covey eines absagens oder whede brieffs, so euer kay: mt: gemeltem von Wal-

98. 1547. Uden sted og dato. Kopi.

99. Der har før kun været tale om biskop Balthasar og den unge Pogwisch.

100. Dateret 6. nov. 1547.

101. Johan Weinleb til Christian III, dat. Köln an der Spree 7. nov. 1547, men først modtaget i København 10. dec. Original.

102. Af indholdet fremgår det, at den er fra december 1547: »amandern dieses monats decembris«.

denfels unter seynem sigel uberschickt, am andern dieses monats decembris mir zugestellt worden«. Peder Svave fører proces mod ham på kongens vegne »auf euer kay: mat: penal mandat«; men han er ulydigt udeblevet. Han har offentlig bekendt, at han har brudt den kejserlige landefred og angrebet det hellige rige i stiftet Lübeck ved bortførelse af biskoppen. Han har ikke adlydt de kejserlige mandater, som han havde modtaget og var bekendt med. Han måtte derfor være hjemfalden til det hellige riges »acht und uberacht« (det sidste en skærpet form for aktserklæring).

I pakken findes et herhen-hørende udateret brev fra *Peder Svave* til en unævnt ærkehertug, antagelig rigskammerrettens præsident¹⁰³ af nogenlunde det samme indhold. Peder Svave forklarer i et vedlagt missive til *Detlef v. Bülow* og *Christoff v. d. Schulenburg*¹⁰⁴ Waldenfels' ulydighed sådan, at han agtede »seiner gewaltsamen fridbruchigen handlungen anzuhanen, wie er sich dann öffentlich horen lassen, vnnd von jme geschriben mit den worthen: vhed (dvs: fejde) khunne kein recht leiden«.

Kejseren tog imidlertid forbavsende godmodigt på Waldenfels. 16. december udgik der en citation (stævning) til ham, hvori kejseren bebrejder ham, at han havde siddet to mandater overhørig. Kejseren havde ganske vist modtaget en skrivelse fra ham dateret 31. oktober, hvori han søger at besmykke sine handlinger; men det, han anfører, er uden retslig betydning, og kejseren er pligtig til at hjælpe enhver til sin ret. Derfor byder og kræver kejseren, at Waldenfels giver møde – selv eller ved fuldmægtig – på den næste retsdag for kejseren, hvor han til den tid befinder sig, eller vort hofråd med troværdig påstand om, »das du die obberurten unseren mandaten gehorsamlich volziehung gthan habst«; det vil blandt andet sige, at han havde løsladt bispren. Hvad enten han møder eller ej, så vil der på anklagernes forlangende blive procederet med krav om den fastsatte straf (peen), som det bør sig efter retsordningen, »darnach weis dich zurichten!«

Waldenfels mødte blot ikke. Hen imod foråret havde han endnu ikke vist sig på den kejserlige retsdag. Peder Svave mente, at når stævningsterminen var til ende, kunne aktserklæringen ikke udskydes længere¹⁰⁵. Et par uger efter bekender svoren kejserligt kammerbud Valentin Fre-

103. Et andet dokument begynder: »Durchleuchtigster ertzherzog, edel hochgelarte key: may: verordnete president vnnd rethe«.

104. Det vil erindres, at de to herrer var mellemænd mellem Rantzauerne og Waldenfels (se ovf. s. 577).

105. Breide Rantzau til Christian III, dat. Segeberg 15. marts 1548. Original.

uenberg¹⁰⁶, at han 30. marts 1548 kl. 8 formiddag har »forkyndt og afleveret« et kejserligt forsegleet mandat til »den ærbare« Wolf Gogk Schusser på slottet i Belzig »i nærværelse af den ædle Martten von Waldenfels' tjener Hans«. Schusser svarede, at Waldenfels ikke var hjemme, han var redet til hertug August i Leipzig. Han ville eftersende det kejserlige mandat med eget bud.

I begyndelsen af juni noterer Peder Svave, at sagen mellem kongen af Danmark og Waldenfels vedrørende overfaldet på biskoppen af Lübeck ifølge tagen beslutning skulle komme for d. 6. i denne måned, »dieweil periculum in mora!« Nederst til højre på dokumentet står der: »Decretum in consilio jmperiali XI junii 1548«¹⁰⁷. Det kunne se ud, som om der var fældet en dom; men der findes intet om den i materialet. Det har imidlertid sin rent ud forbløffende forklaring, der må søges i Waldenfels' indflydelse i første række på kurfyrst Moritz, i anden på kurfyrst Joachim II, begge kejserens politiske venner. Vi må søge tilbage til Waldenfels' virksomhed i 1547–48.

I brev af 25. august 1547 takker Waldenfels kurfyrst Moritz, fordi denne gerne så striden mellem ham og kongen af Danmark forliget. Han har ansøgt og ansøger kejseren om at få sin sag for retten; men det er blevet forpurret af kongen, der ville have fangerne fri uden løsepenge og overladt i kurfyrsten af Brandenburgs hænder. Ved flittig overtalelse havde han bragt sine »mitverwandten« og »die underhaltter« til at overgive fangerne til kurfyrst Moritz og kurfyrsten af Brandenburg¹⁰⁸. Da kongen af Danmark tidligere havde tænkt sig, at fangerne skulle tilstilles kurfyrsten af Brandenburg, måtte løsningen blive voldgiftsdom af de to kurfyrster. En sådan dom ville Waldenfels underkaste sig. Hvis kongen af Danmark også vil gøre det, vil Waldenfels overlade fangerne til kurfyrsterne, dog at kongen også vil udlevere Joachim v. Beyern. Hvis det sker, vil han give møde. Hvis kongen også ønsker det, ville han være kurfyrsten meget taknemmelig, om der snart måtte blive ansat en dag »zu gutlicher vnd mechtiger verhoer vnd handdelungk«¹⁰⁹.

I brev af 13. januar 1548 til Christian III¹¹⁰ roser kurfyrst Moritz Waldenfels i høje toner. I »nechst verlaufener krigshanddelunge« har han taget ham i »vor bestalling«, og han har tjent ham til behag. Da Waldenfels havde indladt sig »i fejde« med kongen, og der på begge si-

106. Indlæg i udateret dokument. Kopi.

107. Indlæg i udateret dokument. Kopi.

108. Jf. det udaterede brev til kurfyrst Joachim s. 604.

109. Dat. u. st. 25. aug. 1547, indlagt i brev fra Moritz til Christian III 13. jan. 1548. Kopi.

der var taget nogle fanger (!), så kurfyrsten gerne sagerne forligt. Han og kurfyrsten af Brandenburg var villige til at være voldgiftsdommere, og han har formået hertug *Frantz af Lüneburg*¹¹¹ til også at træde ind i sagen og håber, at kongen vil akceptere ham. I et brev af samme dato til hertug Frantz udtrykker Moritz sig nok så stærkt om Waldenfels' fortræffelighed. Han har dog beklageligvis en tid lang været i »jrrung vnd vhede« med kongen af Danmark¹¹². Som man vil se, regner Moritz med det forældede fejdebegreb, og han ligestiller overfaldet på biskop Balthasar med overfaldet på Joachim v. Beyern, uden tanke for, at det var Waldenfels, der brød freden, og Joachim v. Beyerns eventuelle skyld.

29. marts 1548 kunne hertug August af Sachsen meddele, at han havde fået sikker efterretning om, at *biskop Balthasar var død*¹¹³. Waldenfels holdt tre adelige som fanger. August ville gerne vide, om han skulle foretage sig noget i den anledning. Tre dage før havde Waldenfels skrevet et forbløffende dristigt brev til kurfyrsterne Moritz og Joachim¹¹⁴. Det fremgår, skriver han, af kurfyrsternes breve til ham og af en ham tilsendt kopi af den danske konges svar, at kongen er gået ind på voldgiftskendelse af de to kurfyrster, forudsat at han – Waldenfels – vil overgive fangerne til kurfyrsterne uden vederlag, og det lover han. Han henstiller dernæst til kurfyrsterne, at de søger at formå kejseren til at aflyse den foregående proces mod ham i Augsburg »uff die acht«! Han ønsker intet mere end en god ende på fejden.

Et par uger senere takker kurfyrsterne Christian III for den tillid, han viser dem ved at underkaste sig deres voldgift. De forstår godt, at sagen går kongen på; men alligevel følger de Waldenfels' henstilling. Kongen må befale sine gesandter og råder at indstille processen for kejseren i Augsburg. Kurfyrsterne er ikke glade for at overtage sagen, men gør det for fredens skyld! Hvis kongen ønsker det, vil de fastsætte tid og sted for forhandlingerne og befale deres råder at høre begge parter fremstilling og søge at forlige dem. Hvis det ikke kan lade sig gøre, vil kurfyrsterne selv træffe en hurtig afgørelse. Da sagen er trukket i langdrag, beder de kongen svare hurtigt for at undgå forsinkelse¹¹⁵. Man vil bemærke, at

110. Dat. Torgau. Original.

111. Hertug Frantz synes at være en temmelig krigersk herre. I et brev til Christian III af 25. aug. 1547 fortæller Breide Rantzau, at der hverves ryttere og knægte til hertug Henrik af Braunschweig på anstiftelse af hertug Frantz af Lüneburg.

112. Original.

113. August til Christian III 29. marts 1548. Original.

114. Dat. u. st. 26. marts 1548.

115. Kurfyrsterne Moritz og Joachim til Christian III, dat. *Augsburg* 13. april 1548.

kurfyrsterne befandt sig i Augsburg, altså i kejserens omgivelser (jf. note 115 og 116). To uger senere skynder de på kongen; de tænker sig voldgiftsdommen samtidig med Augusts bryllup med Christian III datter Anna ¹¹⁶.

Man forstår godt, at Christian III kviede sig ved at opgive processen for kejseren; det betød jo en ydmygelse.

Snart efter følger en henvendelse fra de to kurfyrster til kejseren. Den foreligger i udateret kopi ¹¹⁷. På dokumentets bagside står der: »Des kurfürsten zu Brandenburg, auch der chürsechssische rethe bit Mertten von Waldenfels halben«. De har erfaret, at der på grund af Waldenfels' udebliven på tilskyndelse af de kongelige gesandter føres proces mod ham i det kejserlige hofråd med det formål at få ham lyst i rigens akt. Nu har de to kurfyrster imidlertid skriftligt henvendt sig til kongen af Danmark om at overlade sagens behandling til dem. Det er kongen »an etlicher massen« gået ind på. De har tidligere formået Waldenfels til at afstå fra fejden og at tilstille dem fangerne samt at afvente deres »gutliche oder rechtliche hanndlung«, hvilket de allerede for nogle uger siden har skrevet til kongen og tilmed nævnt tid og sted for forhandlingerne. Nu venter de daglig kongens skriftlige svar. Følgelig beder kurfyrsterne underdanigst kejseren at *standse processen* indtil den berammede forhandling eller i det mindste, til kongen af Danmarks endelige svar er indløbet; thi det forholder sig sådan, at Waldenfels ganske forlader sig på kurfyrsternes tilsagn og derfor ikke har anset det for nødvendigt at møde i Augsburg til den fastsatte termin, ligesom han ikke frygter, at der fortsat skulle føres proces mod ham der! Skulle han nu alligevel blive lyst i rigens akt, hvad kurfyrsterne slet ikke frygter (!), så ville man let kunne regne ud, hvilken irettesættelse der måtte blive tildelt dem. Derfor beder de allerunderdanigst kejseren om at imødekomme dem. Det har kejseren muligvis gjort. Det kan være forklaringen på, at der ikke foreligger nogen dom fra retssagen i Augsburg.

Kilderne, i hvert fald i den store pakke, som danner grundlaget for denne afhandling, tier om Christian III's svar, men også om kejserens reaktion på de to kurfyrsters ejendommelige adfærd, og vi ved heller ikke, om det blev til noget med deres voldgiftskendelse i Waldenfels' sag. Derimod ved vi, at kejseren 11. juli 1548 har udstedt *et tredie mandat* mod Waldenfels ¹¹⁸, sikkert på dansk foranledning, med henvisning til hans

116. Moritz og Joachim II til Christian III, dat. *Augsburg* 28. april 1548. Original.

117. Arkivet har – jeg ved ikke med hvilken motivering – skrevet 28. april. Det er nok ikke meget forkert. De to kurfyrster opholdt sig jo i hvert fald på det tidspunkt i Augsburg. Af indholdet fremgår, at brevet er skrevet i Augsburg.

118. Dat. *Augsburg*. Trykt original.

ulydighed mod de tidligere mandater. Et sådant kejserligt mandat betød fredløshed, ingen måtte have nogen omgang med en mand, der var lyst i det hellige riges akt. Men Waldenfels syntes stadig at klare sig.

Et år senere hører vi i et brev fra Carl V til Joachim II, at Christian III har sendt kejseren en modberetning til et skrift, som var forfattet af »vnsers und des reichs erklerten echters Martens von Waldenfels'« venner til undskyldning for hans »fredsbryderske« handling ¹¹⁹.

Derimod er der mere om de små syndere. *Joachim v. Beyern* var vendt tilbage til sit fangenskab. 28. august 1548 skal han sidde i husarrest i Slesvig. 1. september påstås det, at han føres fra sted til sted i Holsten. Fyrster, slægt og venner går i forbøn for ham ¹²⁰. Beskyldningerne mod ham er blevet grovere! Han skulle have rådet til bispens fængsling og gjort Waldenfels mange tjenester.

21. oktober 1548 stævner kurfyrst Joachim en mængde herrer, hvoraf Jacob v. Bredow, Jürgen v. Bredow, Hans Winterfeld og Christoff og Palm »die Piuerlinge« (dvs. af slægten Piuerling) er omtalt i det foregående (jf. s. 584, 588 f, 591 f, 597 f) til at møde for kammerretten i Berlin 7. december på anklage af kongen af Danmark for »hausung und hegung« og deltagelse i bortførelsen ¹²¹. Kurfyrsten har bedt kongen lade nåde gå for ret (»das stracke recht fallen zu lassen«). Man mærker her den samme ændring i hans holdning som i Waldenfels' sag nogle måneder tidligere. Kurfyrsten venter svar fra kongen, men henstiller alvorligt til de indstævnede at give møde og søge venlig forhandling. Hvis de ulydigt udebliver, vil der på de kongelige gesandters og advokaters »rechtmessig bitten vnd ansuchen« blive fældet dom »vnd ferrer gescheen vnd ergehen, was recht ist«. Dagen efter fik *Palm Piuerling* en alvorlig skrivelse fra kurfyrsten ¹²². Der var rettet en grov beskyldning mod ham af Christian III's advokater og gesandter: Han skulle en rum tid have ført den afdøde biskop fra sted til sted – det kunne han ikke snakke sig fra – »daruber der bischoff also vnschuldiglich von danne bracht vnd vmbkommen«. Han anklages kort og godt for at være skyld i biskoppens død. På det grundlag vil de kgl. advokater føre proces »wider dich vnd deine guether«. Den 7. december skal han høre advokaternes klage og tiltale, og derpå skal han give sit svar og afvente dommen og dens eksekution.

119. Dat. Brüssel 14. juni 1549.

120. Breve til Christian III, fra markgrevinde Hedvig af Brandenburg, markgreve Johan Georg, Joachim II, alle dat. 28. aug., fra slægt og venner, dat. Tuchem 1. sept. Alle originaler.

121. Kopi. Man savner Jacob v. d. Schulenburg blandt de anklagede; men han var måske stadig fange hos Filip af Hessen (jf. s. 587).

122. Kopi.

Samme dag – 22. oktober – skrev kurfyrsten¹²³, at nu skulle der endelig holdes rettergang over dem, der havde huset Waldenfels efter overfaldet på bispen. Den var blevet udskudt, fordi han ikke havde haft sin kansler og de råder hos sig, der havde beskæftiget sig med sagerne, før han kom hjem fra sit lange fravær på rigsdagen. Han havde nu konstateret, at der var fældet domme, men at publikationen af dem var blevet udsat, da han ikke selv var til stede. Han omtaler derefter stævningen af »die hauser und heger« til fremmøde for kammerretten 7. december. De skulle høre dommene på grundlag af de indbragte akter. Denne dag skulle kongens advokater og gesandter også være til stede. Der lød også milde toner: En del af de anklagede, mente nogle af kongens udsendinge, var unge mennesker, som ikke kendte noget til eller forstod Waldenfels' foretagender.

Fra den 8. december foreligger et dokument med den brandenburgske kammerrets segl. De anklagede synes næsten alle at blive frikendt; men de dømte fik ikke dommene forkyndt, som kurfyrsten havde skrevet til Christian III i brevet af 22. oktober, og kunne altså uantastet drage hjem igen¹²⁴. Palm Piuerling, der ifølge de danske advokater var særlig belastet, synes at være sluppet fri. Modsat kurfyrstens brev til Christian III af 22. oktober lyder anklagen her på, at han havde hjulpet med ved bortførelsen af bispen og som faderen Claus' hjælper og medskyldige havde »huset og hæget« ham og måske endnu havde ham i sit hus¹²⁵! Faderen hævdede, at Palm var for ung til at blive betegnet som hjælper eller gerningsmand og bad ham forskånet for purgation, og han mente for øvrigt, at der heller ikke gennem klagerne og formodningerne var grundlag for at kræve purgation af ham selv. Advokaterne måtte nu gå frem efter landefredens indhold, der krævede bevis for formodningerne og indicierne. Så følger derefter trods Piuerlings indsigelse i henhold til landefreden purgation eller straf, eftersom hvad der er ret.

Fremdeles havde de kgl. gesandter rettet de samme beskyldninger mod brødrene *Rochow*, der skulle have ført bispen rundt på deres goder, hvor hr. biskoppen, »wie man sagt«, var død og begravet! Derfor havde den danske gesandt bedt om landefredsstraf eller purgation af

123. Joachim II til Christian III, dat. Köln an der Spree 22. okt. 1548. Original.

124. Skrivelse fra kammerretten i Berlin, dat. Köln an der Spree 11. dec. 1548, u. adressat. Original.

125. Bispen var senest død 29. marts 1548, jf. s. 607, antagelig allerede i 1547, jf. s. 594 og s. 600.

Rochowerne. Men Rochowerne – brødrene Dietrich, Jacob og Joachim – protesterede heftigt, thi de havde tjent den danske konge med liv og gods og undertiden også med deres blod. Dommerne fandt ingen beviser imod dem i denne sag. At dommerne ikke har taget denne anklage alvorligt, bekræftes af, at det ikke skulle betragtes som ulydighed, at Hans Rochow havde været forhindret i at give møde. Ellers blev de, der ikke var mødt, straffet »nach ordnung des landtfridens«.

Man vil have bemærket, at anklagerne mod Palm Puerling og Rochowerne udelukkede hinanden. Det giver just ikke tillid til anklagematerialets soliditet. Kurfyrst Joachim opfordrer da også sin søn, markgreve Friedrich, der i spidsen for nogle råder ledede retshandlingen til at søge sagerne afgjort i mindelighed. Hvis de danske forhandlere afslår det, har kurfyrsten truffet aftale med kurfyrst Moritz om, at de begge hurtigt ville sende råder til Christian III. Kurfyrsten håber, at Christian III har rimelige forslag til venlig forligelse og ophævelse af sagerne. Han befaler sønnen og råderne lempeligt meddele de kgl. råder dette. Ved undersøgelse af deres sager siges det at fremgå, at Jacob og Jürgen v. Bredow samt Hans Winterfeld ikke har forstået Waldenfels-affæren, men som unge mennesker af uforstand har ladet sig overtale! Han beder sønnen og råderne vente med åbningen af dommene, indtil hans og Moritz's råder vender tilbage. Hvis Hans Winterfelds dom allerede er åbnet, må de vente med eksekutionen til rådernes tilbagekomst ¹²⁶.

Det lyder unægtelig mærkeligt, når brødrene v. Bredow og Hans Winterfeld karakteriseres som uforstandige unge mennesker, der ikke forstod, hvad de havde indladt sig på. Man tænke bare på kurfyrst Joachims skrappe brev til Jacob v. Bredow af 30. sept. 1546, hvor man får indtryk af en forhærdet synder (jf. s. 591 f), og på, at Hans Winterfeld i følge Karsten Klods bekendelser, som kurfyrsten syntes at tage alvorligt, var den, der havde planlagt overfaldet på Kaltenhof (jf. s. 584).

Efter kurfyrstens befaling måtte dommene ikke åbnes før en ny senselse af råder og nye forhandlinger ledet af de to kurfyrster. Det kunne de danske advokater ikke gå med til. De stod fast på deres instruktion, der krævede åbning af dommene. De bad om deres afsked skriftligt, og den blev givet dem. Om der kom en ny retshandling i stand, ved vi ikke. Men så sent som 14. juni 1549 befalede kejseren – efter henstilling af Christian III eller hans advokat – kurfyrst Joachim »zu eröffnung der

126. Kurfyrst Joachim til sønnen markgreve Friedrich og de forordnede råder, dat. Newen Kennat am Gryennitz 10. dec. 1548. Kopi. Grimnitz by syd for Frankfurt an der Oder.

urtail, wie sich gepuert, furderlich procediern und recht ergehen lassen«¹²⁷.

Man kan just ikke påstå, at man får indtryk af, at de to kurfyrster var upartiske voldgiftsdommere. I 1546 havde Joachim II været Christian III en god støtte. Det i hvert fald i et enkelt tilfælde svage anklagemateriale bærer måske også i nogen grad skylden for forandringen i hans holdning, men afgørende har sikkert været Joachim II's og Moritz's politiske makkerskab som habsburgske partigængere.

Waldenfels synes at have fortsat sit liv uanfægtet. I 1550 var han endnu – 70 år gammel – befalingsmand på Belzig. 75 år gammel forøvede han sin formentlig sidste voldsforbrydelse. Det drejede sig om pengeafpresning – 1500 floriner – mod en mand, der hed *Heinrich Schmecker*, som han kastede i tårnet på sin mecklenburgske residens Gorlosen, hvad der førte til stridigheder med Heinrich Schmecker den Yngre. Det er det sidste, vi hører om Martin von Waldenfels. Hans dødsår kendes ikke¹²⁸.

127. Carl V til kurfyrst Joachim II, dat. Brüssel 14. juni 1549. Kopi.

128. Otto Freiherr v. Waldenfels. Die Freiherren v. Waldenfels II Teil, 1956, s. 160 f.